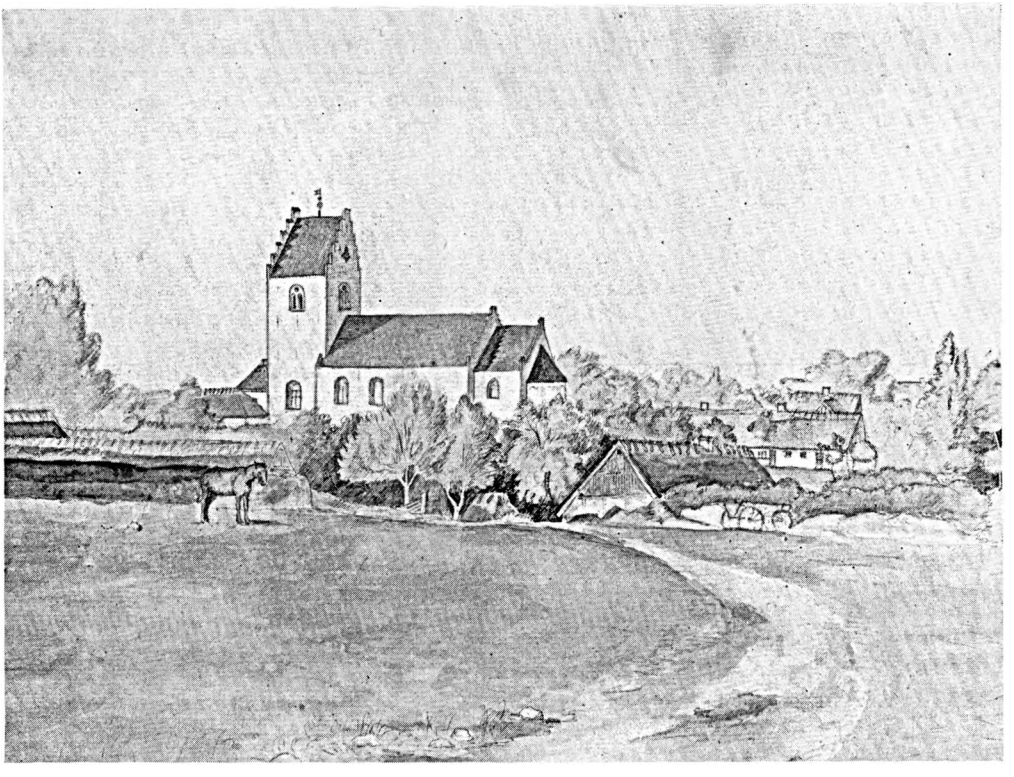

Fig. 1. Skibby. Kirken og landsbyen, set fra sydøst. Akvarel i Nationalmuseet, formentlig udført omkring midten af 1850'erne af H. B. Storck.

SKIBBY KIRKE

HORNS HERRED

Skibby, der nævnes som kongelev i kong Valdemars jordebog, har i 1200'rne været en købstad[1]. Kirken, som muligvis har været viet den hellige Gregor[2], omtales forst sent. 1402 blev bispetienden henlagt til S. Laurentii kapel ved Roskilde domkirke[3].1417 og 1480 er en præst ved kirken nævnt[4]. 1517 havde kongen patronatsretten og kaldte præst[5]. 1567, da sognet talte 42 tiendeydere, lå »herligheden« til Abrahamstrup[6], hvis lensmand 1584 konfirmerede et af menigheden udstedt kaldsbrev[7]. Ved skøde af 8. april 1674 erhvervede baron Oluf Rosenkrantz til Egholm patronatsretten[8], og kirken lå siden under Egholm, indtil den overgik til selveje 4. november 1920.

1615 købtes otte blytegn til de fattige[8a]. - 1650 fandtes i et hulrum i muren bag altret »Skibbykrøniken«, et af de mærkeligste skrifter fra reformationstiden, forfattet af den bekendte karmeliter Povl Helgesen[9].

Kirken ligger i selve byen på en lav banke, der har fald mod øst og syd. Situationen på landsbyplanen fra o. 1780, hvor kirkegården strækker sig i nord-sydlig retning, svarer i hovedtrækkene til den nuværende, omend den regula-

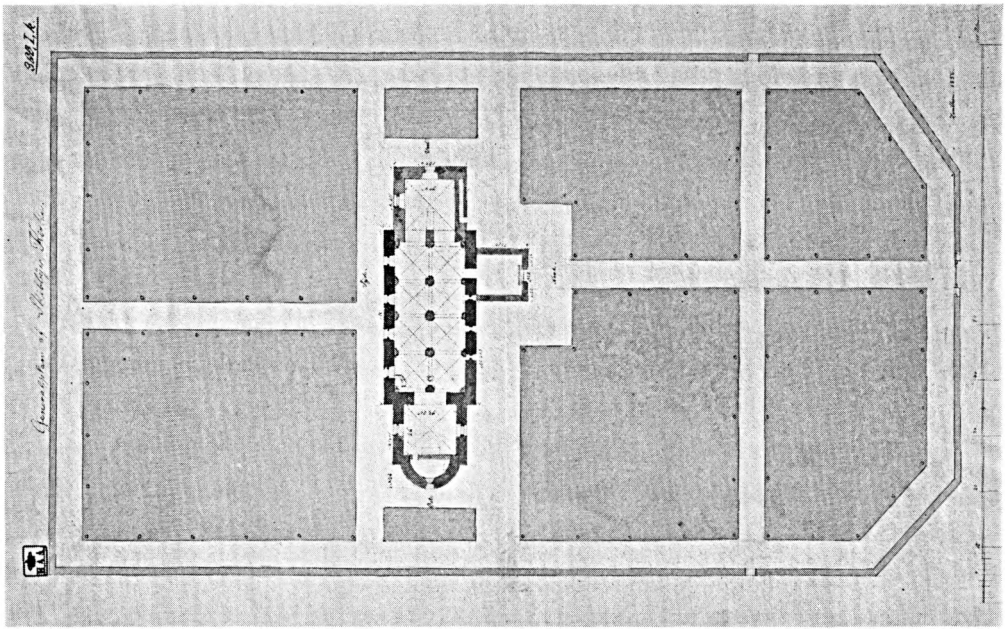

Fig. *2.* Skibby. Situationsplan. 1:900. Farvelagt tegning i Nationalmuseet, betegnet »Generalplan af Skibbye Kirke« og signeret »Zeuthen 1856«. Vest vender opad.

riserede form med træhegnede alleer og gange snarest er udstukket o. 1856 (fig. 2), da maleren C. O. Zeuthen udførte sin generalplan[10]. I vestskellet nord for kirken ligger endnu den tidligere skolebygning. Bortset herfra er det lave stendiger, hovedsagelig med trådvæv og buske, som danner hegn mod tilgrænsende ejendomme og haver samt hovedgaden i nord. En række store træer er i de senere år fældet, men endnu står den på 1856-planen udstukne (linde)allé, som forbinder hovedindgangen i nord med kirken. 1906[11] eller kort herefter er kirkegården udvidet med en grund, der støder op til sydøsthjørnet og i øst og syd begrænses af stendiger med trådvæv. Fornylig er indkøbt et areal ved gadekæret sydøst for kirken med henblik på anlæg af en annekskirkegård. Den københavnske murermester Hans Davidsen opførte 1617[12] en 44 favne (ca. 83 m) lang mur, hvortil benyttedes både kampesten og mursten (5040 sten fra Abrahamstrup teglgård), men herudover omtales kun stendiger.

Indgange. Hovedindgangen i nord er en køreport med flankerende fodgængerlåger, bestående af grønmalede tremmelløje mellem poster, ligeledes af træ. Nord for kirken er i østhegnet en tilsvarende låge mod parkeringspladsen, ligesom der findes en tremmelåge i udvidelsens sydøstre hjørne. — †*Indgange.* Hans Davidsens arbejder 1617 omfattede foruden den nye hegnsmur reparation af porten samt opmuring af tre nye låger[12]. Reguleringen af kirkegården i forrige århundrede har medført ændringer i adgangsforholdene: På en teg-

Fig. 3. Skibby. Ydre, set fra nordøst. Erik Skov 1957

ning (fig. 16), antagelig udført af præstens søn, den senere arkitekt H.B.Storck (1839—1922), før kirkegårdsreguleringen, ses i nordøst en køreport med fodgængerlåge(r) mellem murede, teglhængte piller. Allerede 1806[13] omtales denne østre indgang som forfalden. 1803 trængte søndre låge til forbedring, og 1827 repareredes tre låger (antagelig selve fløjene), foruden at en fjerde anskafTedes. Formentlig har to af disse hørt til de stakitporte på vestre (ved skolen) og nordre side, som omtales 1850[14].

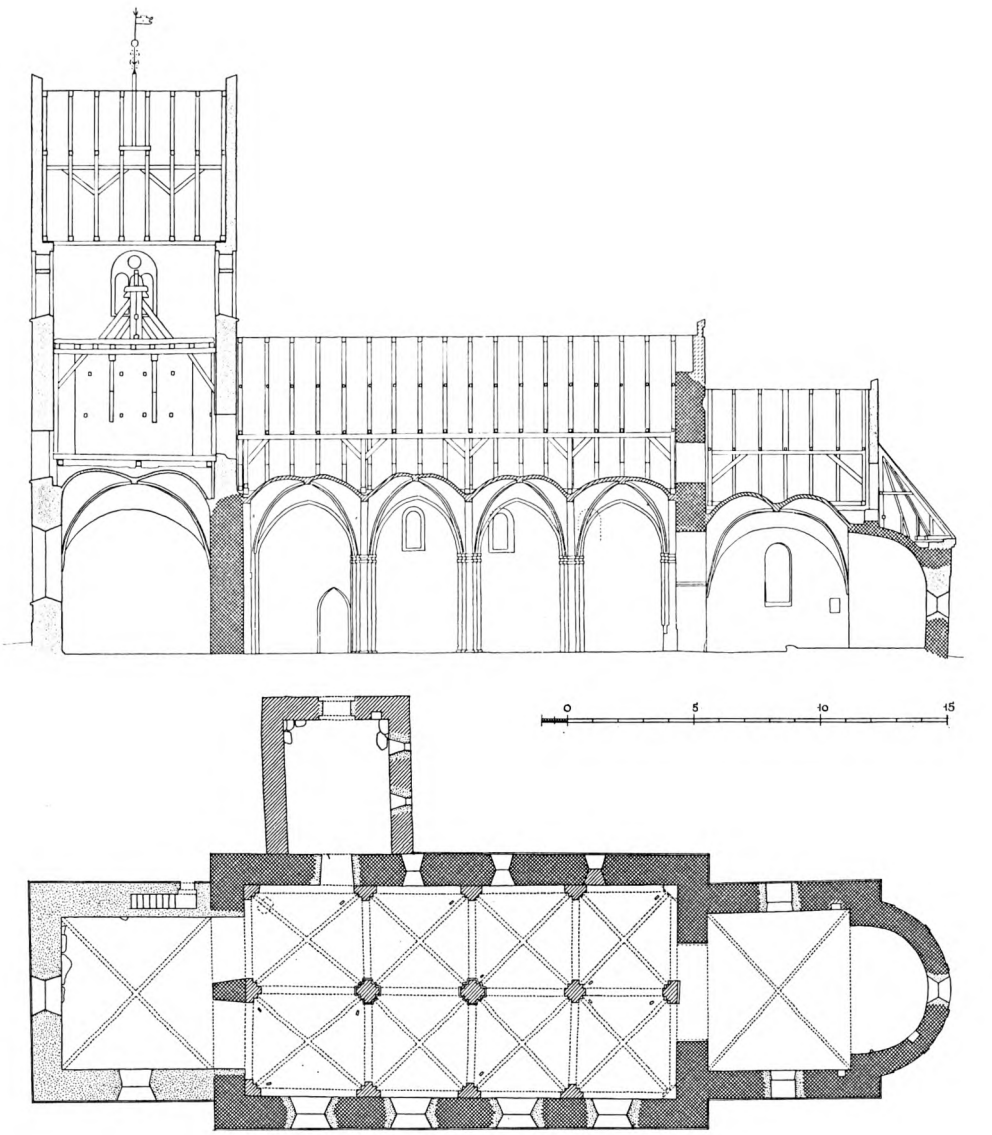
En †*kirkerist* i den søndre låge ønskedes 1803[13] anbragt i en ny karm.

Et †*klokkehus* nævnes 1614[12], da den ene høje stolpe repareredes med to store jernskinner og tilhørende bolte, leveret af Sannder smed i Ferslev. Året efter betaltes tømreren for at forbinde tårnet og lægge loftet. Efter materialeforbruget at dømme[15] må der have været tale om en gennemgribende fornyelse. Inventariet 1618[12] nævner en †*kobberfløj* fra klokketårnet. 1671—72[16] betaltes en tømrer for at lægge tårnets loft og fæstne trappen.

Et *ligkapel* med rundbuet portal og kamtakkede gavle er opført o. 1913[11] af røde sten ved kirkegårdsudvidelsens østre skel.

Et brolagt *fortov* omkring kirken er af nyere dato og erstatter et ældre, som anbragtes kort tid efter bestemmelsen herom i kirkeloven af 19. febr. 1861[17].

Den anseelige kirke består af kor med apsis samt skib, antagelig fra 1100'rnes første halvdel. Til denne romanske kirke er føjet et sengotisk våbenhus, der

mod sædvane lagdes i nord af hensyn til byens daværende beliggenhed. Tårnet i vest afløste 1700 et fritstående klokkehus. En †tagrytter havde 1663 plads over skibets østende. Orienteringen har svag afvigelse mod syd.

På fig. 7 er vist, hvorledes kirkens plan synes afstukket med udgangspunkt i et velkendt system af kvadrater[18], ud fra hvilket murtykkelse og apsisrunding er fastlagt ved hjælp af forskellige indskrevne kvadrater og cirkler. Triumfmurens placering er en modifikation af principplanen, men ser man bort herfra, ligger der i kvadratsystemet en understregning af korets selvstændighed, som modsvares af det nedenfor beskrevne byggeskel mellem kor og skib.

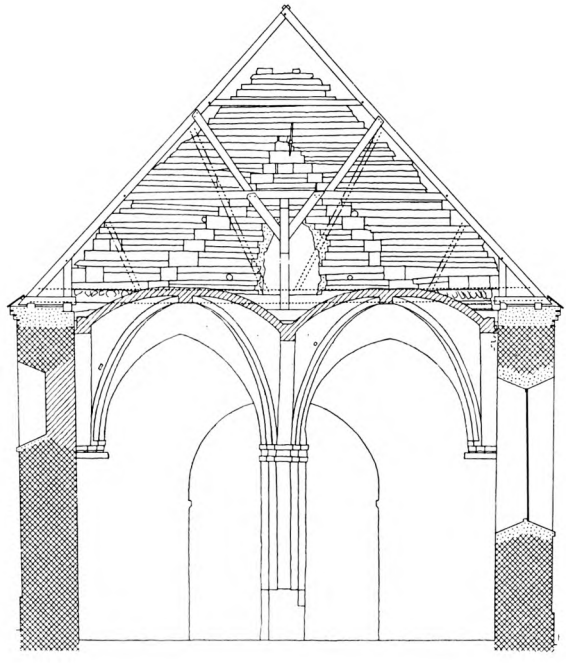
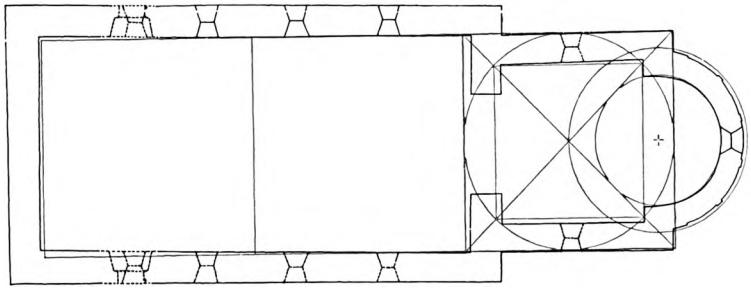

Fig. 4. Skibby. Længdesnit, set mod nord. 1:300. Målt af Henrik Jacobsen og Erik Lyckegaard 1975, tegnet af Henrik Jacobsen 1977.

Fig. 5. Skibby. Plan. 1:300. Målt og hovedsagelig tegnet af C. G. Schultz 1935, suppleret af El. M. 1973 og færdigtegnet af Henrik Jacobsen 1977.

Fig. 6. Skibby. Tværsnit i skibet, set mod triumfmuren med spor efter oprindelig loftsbjælke og tagværk. 1:150. Målt og tegnet af Erik Hansen 1961.

Fig. 7. Skibby. Formodet system ved afsætning af den romanske kirkes plan. Tegnet af H. J. 1977 (p. 2644).

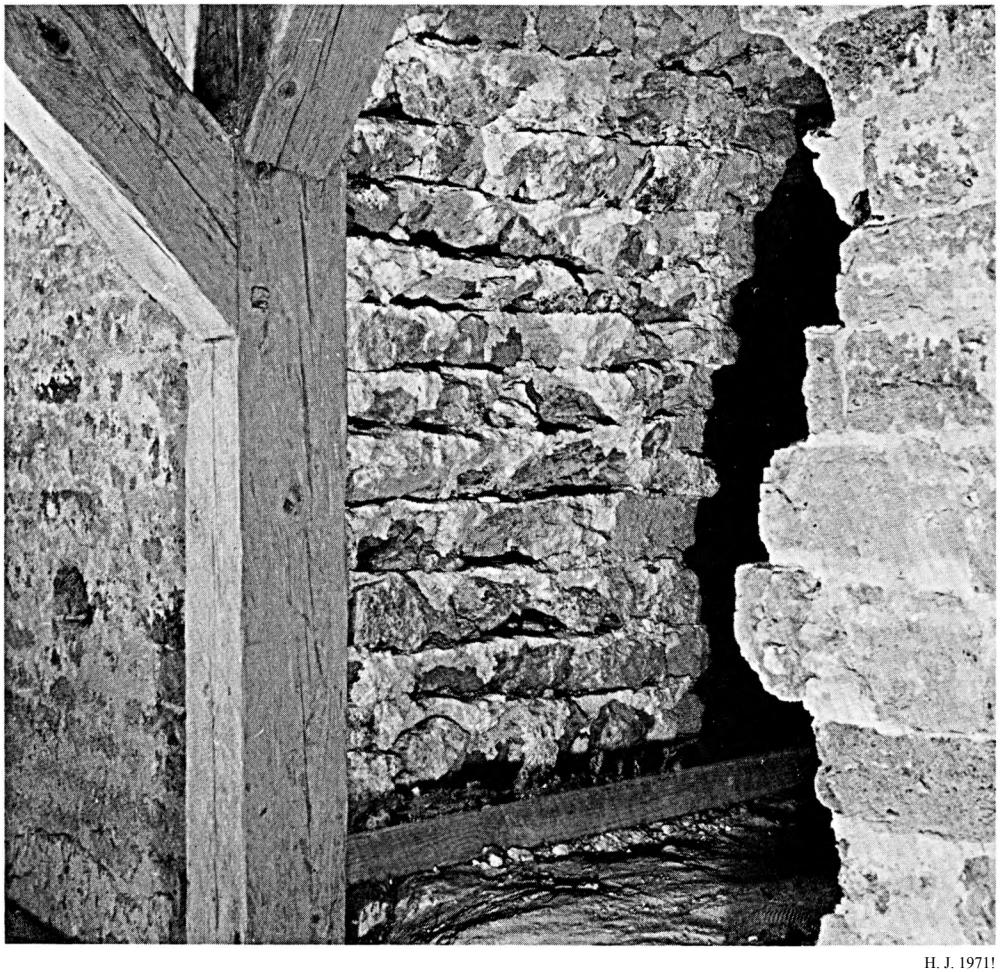
Materiale og teknik. Bortset fra enkelte *kridtsten* som iagttages i skibets vestgavl, synes kirken udelukkende opført af *frådsten.* Udvendig er dette materiale imidlertid kun synligt på den stærkt restaurerede apside samt to steder på skibets sydmur, hvor cementpudsen fra 1869 er fjernet. Adskillige sten — tydeligst i triumfgavlen — har en rødlig farve, som vidner om et stærkt indhold af okker. Blokkene er smalle og nærmest af munkestens størrelse. I triumfgavlens sekundære gennembrydning (fig. 8) ses, at muren har usædvanlig tynde, gennemgående støbeskifter af 12—15 cm.s højde[19]. Tre rækker med hver to cirkulære, gennemløbende bomhuller i den velbevarede triumfgavl angiver tre

stilladsgulve (jfr. fig. 6). Det nederste sæt tangerer oversiden af korets †bjælker og er indtegnet på C. O. Zeuthens skitse af triumfvæggens udmaling. Endelig ses på triumfgavlens vestside en spærf orm et kæde af store kvadre (jfr. fig. 6), som markerer en standsning i byggeriet efter korets færdiggørelse til og med tagets beklædning. En rest af skibets vestre taggavl indgår i tårnets østmur. Udvendig murbehandling lader sig ikke længere påvise, men før man 1927 brød en åbning til orgelpulpituret, sås på våbenhusloftet, at skibets nordmur havde en ret jævn puds (ingen spor af hvidtning), som gik ind i vinduessmigen. Indvendig på overvæggene er de grove fuger glattet ud som et delvist dækkende lag, og indtil loftshøjde har murene stået pudset og hvidtet.

Kirkens *sokkel* er ikke længere synlig. 1869[20] siges en oprindelig skråkantet sokkel af granit at befinde sig lige under jordsmonnet. Gravning ved apsis 1873 viste imidlertid en frådstenssokkel af uklar form, mens den sokkel, som 1888[21] fremdroges i ringe dybde ved koret, bestod af en stor frådstensvulst.

Omend apsiden efter cementens fjerning 1906 fremtræder stærkt restaureret, må dens udsmykning (fig. 11) dog i alt væsentligt betragtes som autentisk. Rundingen har fem blændinger, som skilles af smalle pilastre, hvis øvre afslutning under den sekundære falsgesims er markeret som »trapezkapitæler« over de nu fortrinsvis afrundede kragbånd. Omtrent en halv meter under overkanten forbindes pilastrene af dobbelte, seglformede bueslag, der hviler på rudeformede konsoller. Buerne er udhugget i hver sin frådstensblok[22], bortset fra det nordligste fag, hvor de er udskåret i de vandrette murskifter. — Apsidens blændingsdekoration er en fremhævelse af korpartiet, og dette træk genfindes på flere af de sjællandske landsbykirker (oftest af frådsten), som formodes at have hentet inspiration i stiftsbyen Roskilde[23]. Men selve den specielle komposition i Skibby synes unik i det hjemlige materiale.

Vinduer og døre. Apsidens smigede cirkelvindue stammer fra restaureringen 1869, men der synes at have været arkæologisk belæg for et sådant vindue, hvilket åbenbaredes allerede ved fremdragelsen af den romanske apsisudmaling (jfr. kalkmalerier). Skibets flankemure har hver haft fire vinduer, af hvilke sydsidens østligste er delvis bevaret over hvælvet, mens alle nordsidens eksisterede, indtil det vestligste ødelagdes ved orgelpulpiturets dørgennembrydning 1927. De to midterste er endnu i brug, mens det østligste står som en udvendig blænding og i det indre delvis er synligt over hvælvet. De store rundbuede vinduer er muret med kilestensstik. Det næstvestligste vindue måler indvendig 172x90 cm og i lysningen ca. 140x58 cm. Det nu ødelagte vestvindue var uden pudsen ca. 95 cm bredt i murflugten og målte ved den med munkesten tilmurede lysning ca. 65 cm, hvilket bestyrker fornemmelsen af, at de åbne vinduer ikke er væsentligt ændrede. Norddøren sidder sikkert på oprindelig plads, men dens spidsbuede form stammer antagelig fra 1800'rne.

H. J. 1971!

Fig. 8. Skibby. Frådstensmurværkets støbeteknik ved triumfgavlens sekundære gennembrydning, set fra skibets loft (p. 2645).

Indre. Apsiden har bevaret sit *halvkuppelhuælv,* hvis ringformede skifter (jfr. Skuldelev p. 2578, fig. 6) var synlige i forbindelse med kalkmaleriernes delvise nedhugning (s. d.) og udbedringen af murværket 1903. Korets og skibets †*loftsbjælker* spores nu kun som 22—23 cm høje aftryk på triumfgavlen. Kalkmaleripudsen viser, at brædderne har hvilet på bjælkernes overside, hvorfor disse må have været indbygget i murkronen, hvis øvre skifter senere er borttaget (jfr. fig. 6). Den store *korbues* stik er svagt overgribende over de hulkantede *kragbånd.* I den søndre del af apsidens krumme væg ses en rundbuet *gemmeniche,* 35x47 cm, som sidder 93 cm over gulvet. Nærmere krumningens søndre hjørne er der ca. 30 cm over gulvet brudt et hul, 10 x 16 cm, hvis åbning dannes af to sammenlagte munketegl antagelig en sekundær *piscina.* Endelig ses i korets sydvæg en 33 cm høj *gemmeniche,* 39 cm over gulvet.

Et indmuret sakramentskab i nordvæggen er omtalt under inventaret.

Tilføjelser og ændringer. Hvælv. Antagelig o. 1300 (jfr. kalkmalerier) er der i koret blevet indbygget et krydshvælv, som hviler på rundbuede forlæg, udhugget i frådstensmurene. De nuværende kvartstensribber erstattede 1889 de oprindelige, som også var 10 cm brede. Samtidig med hvælvslagningen er vel den betydelige forhøjelse af flankemurene (fem munkestensskifter omfattende en retkantgesims med mange sortbrændte kopper), ligesom den østre taggavl forhøjedes og forsynedes med de top- og fodtinder (jfr. fig. 14), som forsvandt med restaureringen 1869.

Da skibet indhvælvedes, muligvis i 1400'rnes første halvdel, skete det af hensyn til rummets store bredde med 2x4 krydshvælv. Herved skabtes et toskibet rum, en løsning, som er praktiseret i adskillige andre tilfælde, hvor man har stået overfor beslægtede problemer[24]. Hvælvene, hvis kapper er fortykkede forneden (»ringforstærkede«), hviler på falsede piller og har spidse helstens gjord- og skjoldbuer samt halvstens ribber. Hvælvpillerne er dels vægpiller, dels fritstående piller. Af de fritstående piller er den østligste stillet direkte op mod triumfvæggen, hvorved korbuen tvedeles, mens den vestligste før opførelsen af tårnet stod som en vægpille midt for skibets vestgavl. De vestligste to-tredjedele af denne pille kan være en rest af den gamle frådstensgavl. I skibets østre hjørner, hvor vægpiller mangler (formentlig af hensyn til †sidealtre), løber hvælvets bueled af på en skråtstillet plade. Kun på den tredje og fjerde fripille fra øst ses en lav, retkantet sokkel; fri- og vægpiller har dobbelte, retkantede kragbånd undtagen østsiden af den østre fripille og vestvæggens tre piller, hvor forklaringen må søges i de oversavede, kvadratiske bjælkeender (sidelængde 17 cm), som ses under vederlagsniveau. Den bortsavede bjælke må være indlagt samtidig med pillernes opmuring og kan have båret et †pulpitur, der muligvis også er forklaringen på et retkantet afsæt i nordmuren, som var synligt over døren indtil orgelpulpiturets opsætning 1927. I adskillige svikler ses små *spygat.* Både et hul i nordkappens østre svikkel i det sydøstre hvælvingsfag og et mindre hul i det nordøstre hvælvs nordkappe, nær toppunktet, synes at have fungeret som klokkerebshuller (se †tagrytter). I nordvestre hjørne af det nordvestre hvælvfag ses spor efter en tilmuret *lem.* Det kan være i forbindelse med hvælvslagningen, at man har fjernet de øvre skifter af den romanske murkrone. Den nuværende sekundære murkrone af røde sten og med falsgesims er i hvert fald væsentlig lavere (jfr. fig. 6).

Våbenhuset på nordsiden er opført af munkesten i munkeskifte. Murværket, der i flankemurene er stærkt flikket[25] og sammenholdes af murankre (loftsbjælker), hviler på en syld af marksten, som udvendig er skjult, men indvendig, hvor gulvet ligger tre trin under nuværende terræn, stikker frem i de nordre hjørner. Den store, spidsbuede dør sidder udvendig i et spidsbuet spejl, ind-

Fig. 9. Skibby. Indre, set mod øst. N. E. 1973

vendig i et forsænket felt, som løber helt op til loftet. Selve døråbningen er ikke oprindelig, men en omdannet udgave af en mindre dør, som antagelig har været fladbuet, jfr. †dørfiøj (p. 2691). Den kamtakkede blændingsgavl har

Fig. 10. Skibby. Våbenhus, set fra nord (p. 2650). N. E. 1973

fem spidsbuede højblændinger (fig. 10), indrammet af et forsænket bånd, der følger gavlens kontur. Båndblændingen er karakteristisk for våbenhusgavle på en række nærliggende kirker. De to små skjoldblændinger, der på en noget ubehjælpsom måde flankerer høj blændingerne, synes lånt fra en anden gavlkomposition, som også er velkendt i dette område, hvis arkitektoniske inspiration i hovedsagen må være udgået fra stiftsbyen Roskilde[26]. Indvendig ses i nordvæggen en niche med trappeformet afdækning, som muligvis har været beregnet til henstilling af et †*vievandskar*.

Tårnet er opført år 1700 af kirkeejerne, gehejmeråd Otte Krabbe og fru Birgitte Skeel, ifølge årstal og initialer på opsatte stenrelieffer, jernankre og vindfløjen. Tidspunktet er bemærkelsesværdigt[27] i betragtning af tårnets umiddelbare præg af middelalder, sengotisk i dets almindelige fremtoning og

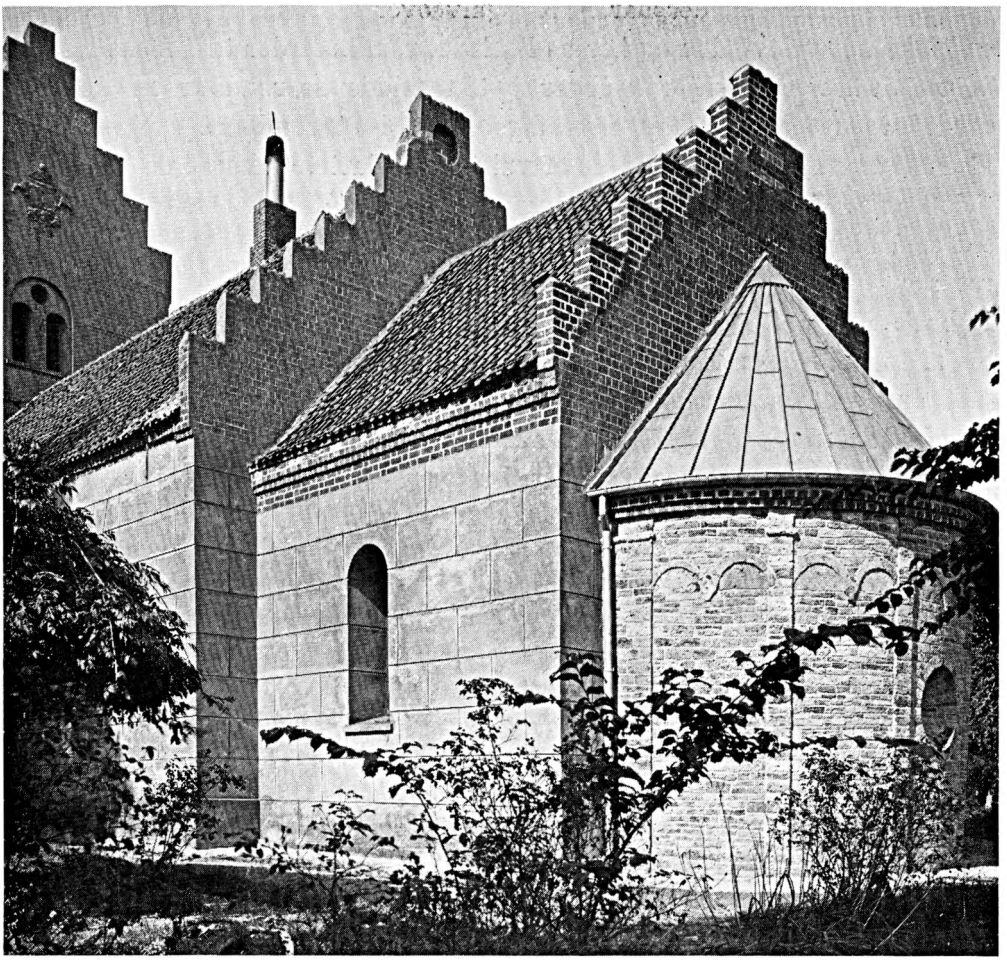

Fig. 11. Skibby. Ydre, set fra sydøst. Hude 1907

måske ligefrem romansk i underetagen med dens ligeløbstrappe i murlivet. Alligevel er der næppe tvivl om, at tårnet er opført i een støbning. Indvendig ses, at materialet er små røde sten i krydsskifte. Indtil undersiden af mellemstokværkets vindue er murværket imidlertid i vid udstrækning opbygget af genanvendte frådsten fra skibets vestgavl, hvorover tårnets østmur rejser sig. Skibets gavl står bevaret fra hjørnerne og et stykke ind mod et smallere midterparti, der delvis er muret af genanvendte sten oven over tårnrummets noget flade rundbuede tårnarkade. Selve tårnrummet har nu store, smigede rundbuevinduer i syd og vest og overdækkes af et krydshvælv, som hviler på forlæg i murene og har 12 cm brede ribber, der forløber i hjørnerne. Den i nordmuren indbyggede tårntrappe overdækkes af rundbuet tøndehvælv og har foroven en lille rundbuet lysglug af kridtsten. Rundbuet under- og overdør. Det

høje mellemstokværk, der har bræddegulv over hvælvet, belyses af et mod nord forskudt vestvindue og har en ligeledes rundbuet dør til skibets loft. Til hvert af de fire verdenshjørner åbner sig to tætsiddende, rundbuede glamhuller, kronet af en cirkelglug og udvendig samlet i et rundbuet spejl. Flankemurene har en gesims, bestående af vulst over platte, og begge de glatte taggavle krones af kamtakker; sidstnævnte beskrives 1758[28] som værende prydet med små blypyramider. På nordsiden ses patronernes initialer og opførelsesåret som murankre i tre rækker, begyndende fra oven: HOK (Herr Otte Krabbe), 1700 og FBS (Fru Birgitte Skeel). Glamhullerne flankeres på samme side af to sandstensrelieffer, forestillende stående løver, der hviler forpoterne på topkuglen over bruskbarokt volutornament. På den østre taggavl ses et større sandstensrelief (fig. 12) sammensat af løver og bruskværk omkring to kartoucher med patronernes initialer. På tagryggen er opsat en fløjstang med snørkler, kugle, vindfløj og toprose af smedejern. Den gennembrudte *vindfløj* har patronernes spejlmonogram og året 1700 (fig. 41). På tårnets østside, umiddelbart under tagets nordvestligste spær ses levn af en antagelig oprindelig

H.J. 1977

Fig. 12. Skibby. Sandstenstavle med kirkeejernes initialer på østsiden af tårnet fra 1700 (p. 2652).

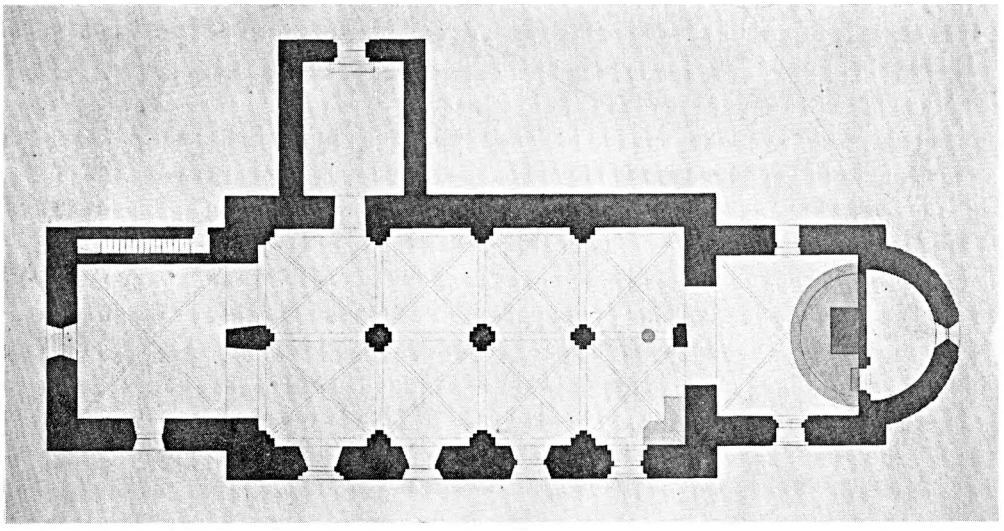

Fig. 13. Skibby. Plan. 1:300. Målt og tegnet af H. B. Storck 1860.

murbehandling i form af en hvidtning, som med sortblå afstribning har været delt i kvaderskifter af ca. 30 cm.s højde.

1615[12] omtales et antagelig eftermiddelalderligt †*sakristi,* som var indrettet i apsiden og skilt fra koret ved en mur (jfr. fig. 13,15). I en fortykkelse i murens søndre del sad en dør, der 1873 beskrives som spidsbuet. 1864 registreredes langs hovedparten af apsidens runding en †*vægbænk,* som kan have været ældre end sakristiets indretning. Sakristiet fik lys gennem et smiget vindue, som var tilvejebragt ved en udvidelse af det oprindelige cirkelvindue i højden. Indvendig var formen fladrundbuet, i det ydre snarere rundbuet[29]. 1889[30] nedtoges skillemuren af hensyn til apsidens romanske kalkmaleri.

† *Tagrytter.* De i skibets hvælv beskrevne klokkerebshuller må tolkes som vidnesbyrd om eksistensen af en forsvunden tagrytter med klokkeophæng over skibets østende, antagelig det spånklædte spir, som omtales 1662—63[31].

Forskellige reparationsarbejder. Det ligger nær at antage, at en række forskelligt formede vinduer (jfr. fig. 1, 13), som sås i koret og på skibets sydside indtil restaureringen 1869, delvis går tilbage til senmiddelalderen. Sikkert gælder dette korets sydvindue, som var spidsbuet, ud- og indvendig falset samt fladbuet i lysningen (jfr. fig. 14, 15). Nordvinduet synes udvendig at have været fladbuet, indvendig derimod et højt, smalt spidsbuevindue (jfr. fig. 29). Skibets fire store sydvinduer var alle indbyrdes forskellige (jfr. fig. 13) og snarest eftermiddelalderlige. Det østligste var rundbuet, ud- og indvendig falset samt med retkantet trækarm i lysningen. De øvrige synes at have været rund- og fladbuede, karmsiderne enten smigede eller kombinationer af false og skråsmige.

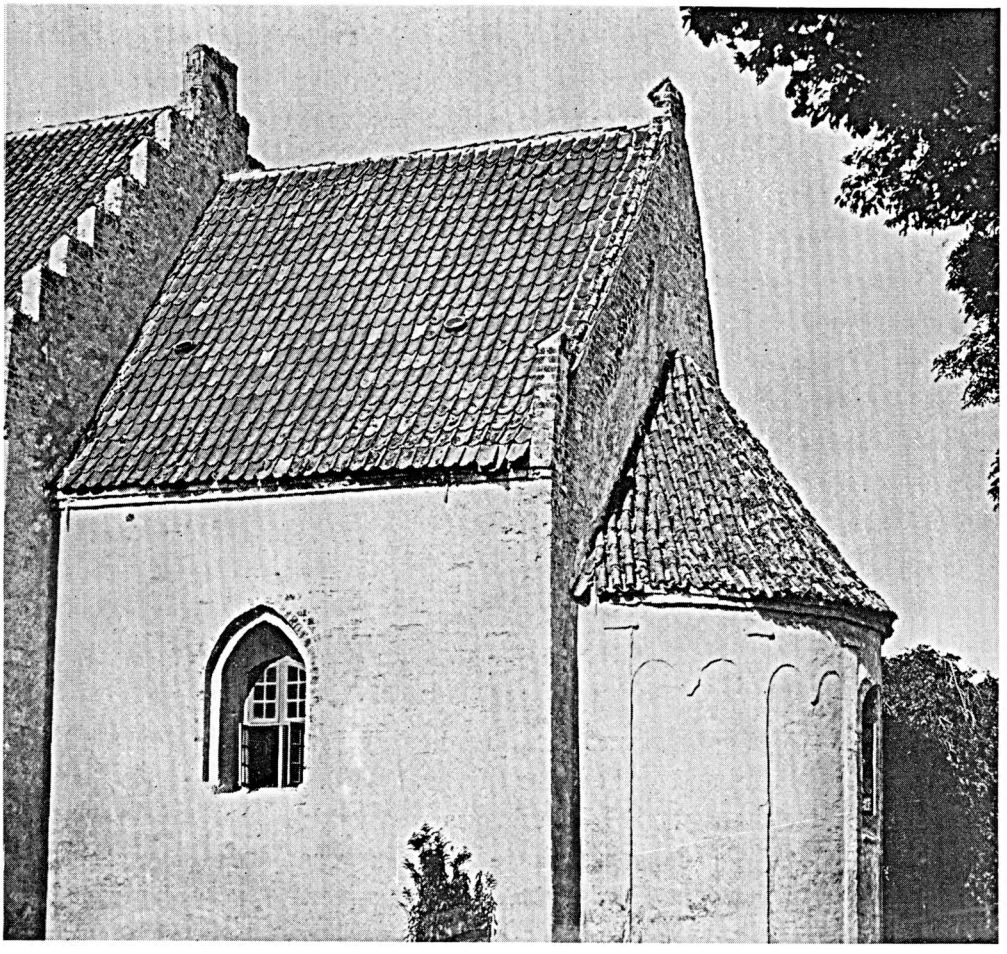
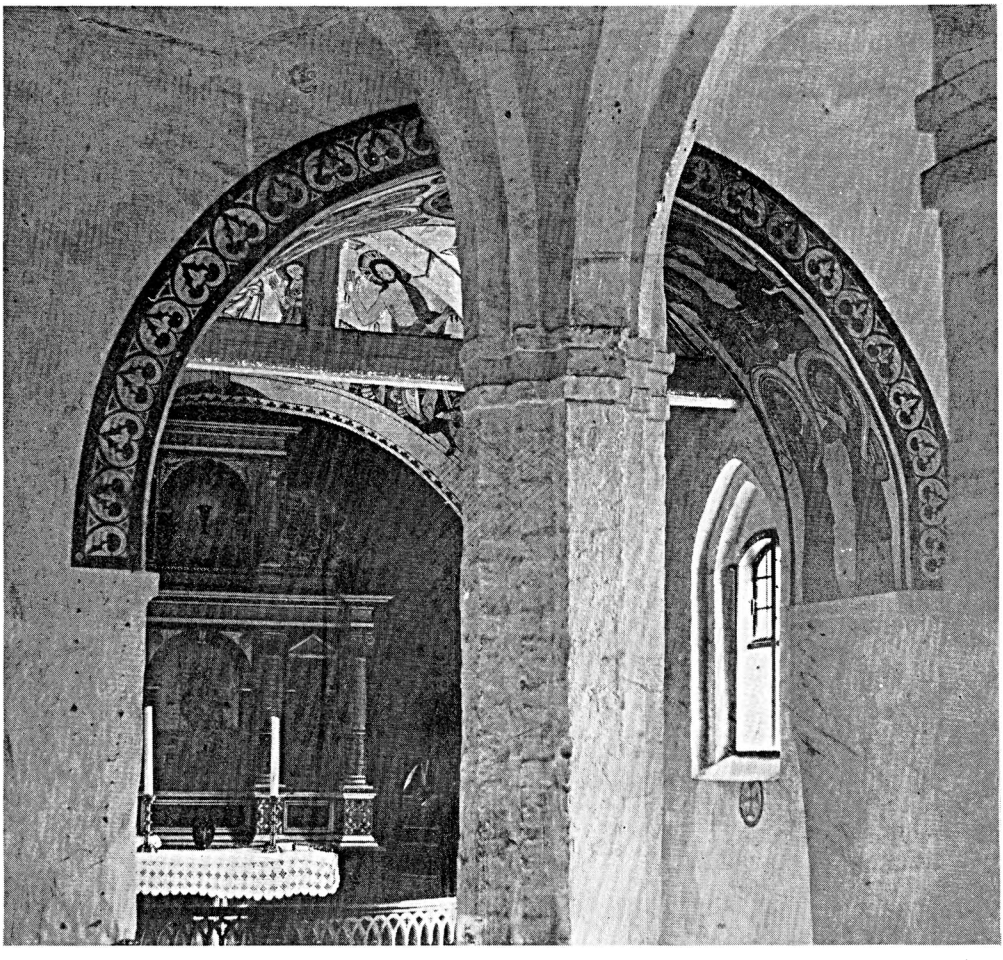

Fig. 14. Skibby. Korpartiet, set fra sydøst for restaureringen 1869. P. Olsen

En række eftermiddelalderlige reparationsarbejder har været nødvendiggjort af en manglende stabilitet i fundamenter og murværk, forårsaget af nedsivende vand og vedvarende fugtighed i det gennem årene stadig højnede terræn omkring kirkebygningen. 1662—63[16] indlagdes 10 jernankre i kirkens hovedmur og vestgavlen. 1804[13] og igen 1827 nævnes en stor revne på skibets sydside ved tårnet, som ønskedes repareret ved indlægning af jernankre. Sidstnævnte år konstateredes i korhvælvet så betydelige revner, at sognepræsten var betænkelig ved at forrette gudstjenesten. En nedrivning og genopbygning var på tale, men i stedet indlagdes en ankerbjælke af træ (jfr. fig. 15), som ydermere forsynedes med en lodret træstiver til understøttelse i ribbetopkrydset.

1854—55[14] var kirken under restaurering ved arkitekt H. S. Sibbern. Ved denne lejlighed fik kirken bl.a. sit nuværende gulv i kor, skib og tårnrum, be-

P. Olsen

Fig. 15. Skibby. Koret, set fra skibet. Optagelsen er én af tre, jfr. fig. 14, som er gjort i tiden mellem kalkmaleriernes restaurering 1855-58 og ombygningen 1869.

stående af store ottekantede gulstensfliser, hvorimellem mindre rudestillede, sorte kvadrater[32]. Endvidere tilmuredes en tidligst 1806[13] omtalt dør til det samtidigt fjernede herskabspulpitur, i nordsidens østligste hvælvfag. Under denne restaurering påbegyndtes afdækningen og istandsættelsen af kalkmalerier i koret og sakristiet, en omstændighed, der uvægerligt måtte få afgørende indflydelse på den bygningsmæssige vedligeholdelse af disse afsnit. Under afdækningen af korhvælvets malerier løsnedes to af ribberne, ifølge arkitekten[33] som et resultat af maleren C. O. Zeuthens afbankning af de ydre kalklag. Foruden den omtalte ankerbjælke fik hvælvet nu 1855[34] yderligere understøtning i form af galvaniserede jernskinner, som skruedes fast på ribbernes underside (jfr. fig. 15) og i toppen boltedes fast til en særlig dragerstol, der indbyggedes i korets tagværk.

Udvendig stod kirken kalket med tage dækket af røde vingetegl bortset fra apsiden, som havde munke og nonner (fig. 14). 1869-71 gennemførtes imidlertid en overordentlig hårdhændet restaurering, som kun synes at have fremkaldt enkelte kritiske røster i samtiden[35]: Store rundbuede vinduer med blyindfattede ruder indsattes i koret og på skibets sydside, foruden at tårnrummets vinduer harmoniseredes tilsvarende, og apsidens cirkelvindue genskabtes. Udvendig afhuggedes de gamle hvidtelag overalt, hvorefter apsis, kor og skib samt tårnet indkapsledes i en skal af Portland-cement. På apsiden søgte man at efterligne den oprindelige dekoration, mens koret og skibet fik en kvaderfugning af nærmest klassicistisk tilsnit over en vilkårlig afsat sokkel. Korets østre taggavl fornyedes helt med kamtakker og blev sammen med skibets gavl og hele tårnet overtrukket af en puds, der omhyggeligt imiterede et murværk af røde sten i krydsskifte[36]. Derimod bibeholdtes det afrensede teglstensmurværk i korets og skibets sekundære gesimser samt på våbenhuset. Apsidens kegletag fik en beklædning af galvaniserede jernplader, og tårnets skifertag, som nævnes 1873, kan være lagt ved samme lejlighed.

1882[11] konstateredes betydelige revnedannelser i såvel korets som apsidens hvælv, men først 1889 iværksattes under ledelse af arkitekt Martin Borch en række arbejder, som effektivt forbedrede de svækkede fundamenter ved understøbning og nedlægning af dræn[37]. Korets flankemure sammenspændtes med jernankre, ribbeafstivningerne, der havde virket stik mod hensigten, fjernedes, og nye ribber erstattede de oprindelige. Over selve korhvælvet var allerede tidligere, antagelig 1882[38], udgydt et forstærkende lag af cement. Af hensyn til apsismaleriet fjernedes nu sakristiets mur, og selve hvælvets revner udstøbtes ovenfra med cement og lukkedes indvendig med kalkmørtel, hvorover et lag finpuds (Robinson-cement) til selve udmalingen[39].

1893[11] repareredes tårnets ydersider, og kort efter 1896 indsattes to små rundbuede vinduer i våbenhusets østmur. O. 1902 synes korgavlens kamtakker at være blevet ombygget, og samtidig var en genrestaurering af apsiden blevet aktuel, idet nye revnedannelser havde beskadiget kalkmaleriet. Hovedårsagen hertil var de fejlagtigt udførte reparationer fra 1889, som fjernedes 1903 (jfr. fig. 19), hvorefter hvælvet atter repareredes, nu under ledelse af kalkmalerirestaurator Eigil Rothe[40]. 1905—06 afhuggedes apsidens ydre cementpuds, den oprindelige dekoration restaureredes, og tagets da mønjemalede jernplader erstattedes af en blybeklædning.

Tagværker. Kirkens fyrretræstagværker stammer fra nyere tid. Skibets dragerstol bærer således i indhuggede romertal årstallet 1833, men fik i øvrigt 1853—55[14] helt nye spær og lægter. Aftryk på triumfgavlens vestside (jfr. fig. 6) viser, at skibets oprindelige tagværk har haft to skråstivere under hvert spær.

Kirken står nu stærkt præget af den række af restaureringer, som indledtes

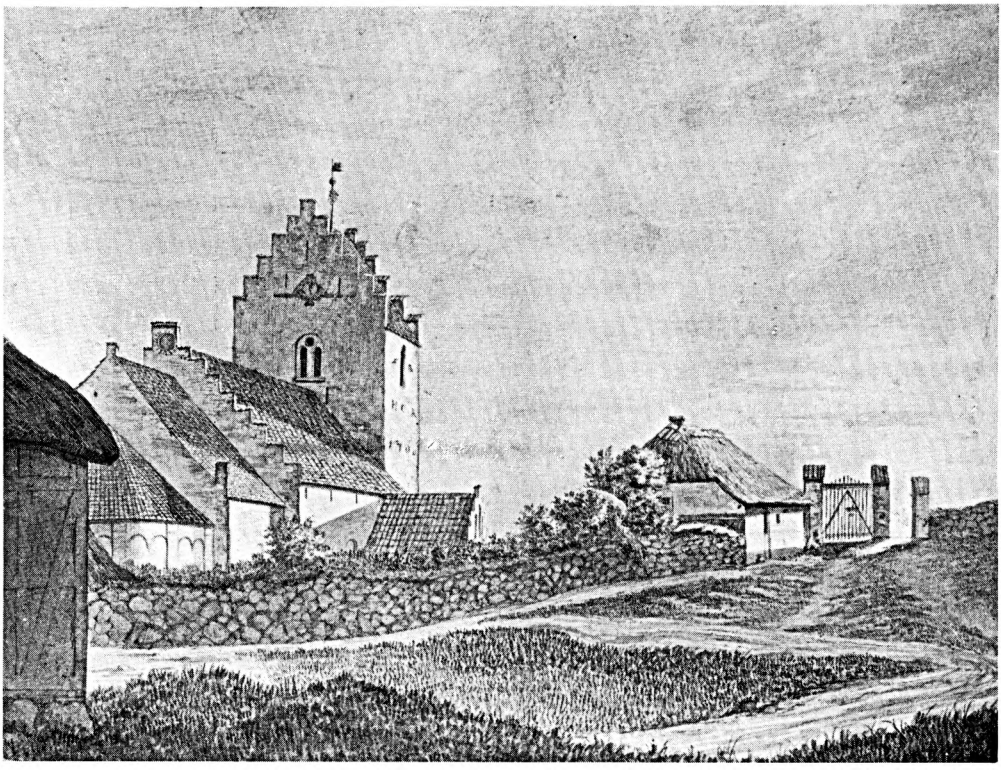

Fig. 16. Skibby. Kirken, set fra nordøst. Laveret tegning i privateje, formentlig udført af H. B. Storck inden kirkegårdens regulering ved midten af 1850'erne.

omkring midten af 1850'erne, da kalkmalerierne fremdroges. Kirken var hermed for alvor kommet i søgelyset som et af vor middelalderkunsts mere betydelige monumenter, men det var ikke desto mindre velmotiveret, at arkitekten, professor Storck, 50 år senere kunne starte en polemik om restaureringsprincipper med udgangspunkt i sin barndoms kirke, som han nu måtte anse for håbløst ødelagt[41]. Mest afgørende for kirkens ydre er arbejderne fra 1869, da alle mure bortset fra våbenhusets indkapsledes i den cementpuds, som dog 1906 fjernedes fra apsiden. 1869-restaureringens store vinduer har blyindfattede ruder, og tagbeklædningen er på apsis bly, vingetegl på kor, skib og våbenhus samt skifer på tårnet. Gulvene i kor, skib og størstedelen af tårnrummet har siden 1854—55 ottekantede gule, vekslende med små rudestillede sorte teglfliser; i våbenhuset og vestligst i tårnet er kantstillede gulsten.

O. 1935[42] installeredes et varmeanlæg med kaloriferegrav i tårnet til erstatning for de to kakkelovne, som antagelig allerede inden århundredeskiftet var opstillet i skibets østende (jfr. fig. 17). 1974 ombyggedes det eksisterende anlæg til luftvarme.

Vindfløje, se p. 2643, 2652.

KALKMALERIER

Korrummet med apsis og korbue samt triumfvæggen har i henholdsvis romansk og gotisk tid fået to altdækkende figurudsmykninger. Af den ældste er bevaret apsidens rekonstruerede Majestasbillede, mens den yngre udsmykning nu repræsenteres af de stærkt fornyede og opmalede billeder på korhvælvet og korbuens underside. Alene på triumfvæggen over hvælvet ses urørte fragmenter af begge udmalinger.

Fremdragelse og restaureringer. I juli 1854, da kirkens indre var under nyistandsættelse, fremdroges på korets nordvæg og hvælvets vestkappe dele af den gotiske udmaling, som allerede for »nogle Aar Siden« var kommet til syne bag et epitafium på nordvæggen[43]. Meningerne om dette fund, som hører til de allertidligst fremdragne kalkmalerier herhjemme[44], var delte blandt de lokale myndigheder og klart negative hos kirkeejeren, kammerherre, general W. Haffner. Alligevel besluttede man at rette en henvendelse til inspektøren over de antiquariske Mindesmærker i Danmark, arkæologen J. J. A. Worsaae, der beså fundet december samme år. Som et resultat heraf sendtes maleren C. O. Zeuthen i foråret 1855 til Skibby for at søge en yderligere afdækning gennemført. Inden sommeren havde han påvist flere lag malerier — såvel i koret som i sakristiet (dvs. apsiden) — samt registreret disse på farvelagte skitser eller kalker. Undersøgelsen viste, at der foruden flere lag kalkmalerier, som henførtes til 1300'rnes første halvdel, var levn af »endnu langt ældre og mærkeligere Frescomalerier«[45]. På denne baggrund meddelte Worsaae 19. juni 1855 kirkeejeren, at mindesmærkeinspektionen ville bekoste en restaurering af malerierne og samtidig overtage fremtidige økonomiske forpligtelser i forbindelse med vedligeholdelsen af en udsmykning, der »ville giöre Skiby Kirke til een af de i konsthistorisk Henseende interessantere Kirker her i Landet«. Efter den nødvendige forstærkning af hvælvets ribber (jfr. p. 2655) arbejdede Zeuthen i sensommer- og efterårsmånederne på en istandsættelse af korhvælvets figurudsmykning. 16. sept. meddelte han Worsaae, at udsmykningen tegnede til at blive »et smukt heelt Værk fra Fortiden«, mens nord- og sydvæggen efter aftegning af billederne snarest burde tones ind svarende til det øvrige, fordi »det Mikmak, som der fremstilles bestemt vil forstyrre meget paa det øvrige«. Worsaae godkendte dette forslag, som tillige begrundedes med, at Zeuthen på disse vægge ikke så sig i stand til at supplere det manglende. 12. nov. var hvælvkapperne færdige — »reene og Klare og tydelige« — mens halvdelen af vægudsmykningens kalker endnu manglede farvelægning. I sommeren 1856 genoptog Zeuthen arbejdet i koret, der efter restaurering af korbuens udsmykning snart ville stå færdigt, så man kunne »være det bekjendt for Gud og Mennesker og Kammerherrer«[46]. 1858 fulgte istandsættelsen af sakristiets ældste ma-

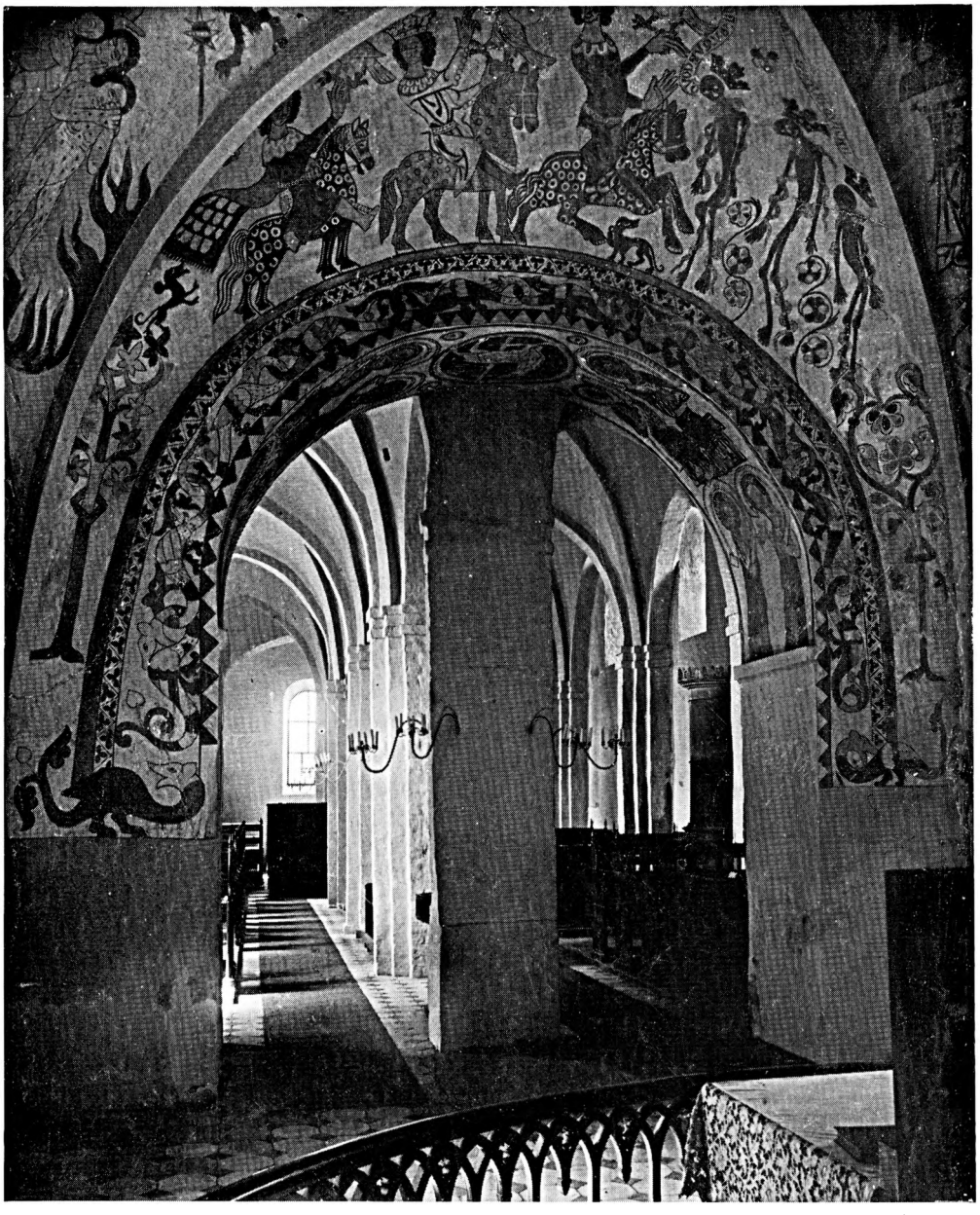

Fig. 17. Skibby. Indre, set mod vest. Hude o. 1900

lerier (apsishvælvel). Delle var den første restaurering af romanske kalkmalerier herhjemme, men overhovedet betegner Zeuthens og Worsaaes indsats i Skibby en pionerbedrift.

1882 modtog mindesmærkedirektionen indberetning om fornyede revnedannelser i korets og apsidens hvælv, og ved Martin Borchs undersøgelser 1888

bemærkedes endvidere, at den søndre del af dyrefrisen på triumfmurens østside truede med at falde ned. 1889 udførte maleren E. Rondahl kalker af de partier, som ville gå tabt ved den nødvendige bygningsmæssige istandsættelse; fjernelsen af sakristimuren (jfr. p. 2656) afslørede en romansk ornamentfrise på apsisbuens underside. 1891 nymalede Rondahl apsis-dekorationen med rekonstruktion af de ødelagte partier. Apsisbuens bort genskabtes på det ommurede bueslag, og i koret nymaledes betydelige partier på alle fire kapper, hvis nye ribber fik en gullig farve svarende til kappernes baggrund. Endelig restaureredes de nedre dele af triumfmurens dyrefrise.

1899[11] konstateredes atter afskalninger af apsidens maleripuds, og ved maleren Eigil Rothes grundige undersøgelse følgende år blev det fastslået, at misèren skyldtes den 1889 foretagne reparation af revnedannelserne, hvis fejlagtige udførelse allerede Rondahl havde beklaget sig over. Også på korbuens sydside var der sket skader på grund af fugtighed. 1903 udførte Rothe de nødvendige reparationer af murværket, hvorunder store partier af udmalingen måtte nedhugges (fig. 19); forinden blev der taget kalker af de udsatte partier, som ikke tidligere var registreret med kalker. 1906 genskabte Rothe apsisudmalingens manglende dele, idet han dog udtrykkelig gjorde opmærksom på opgavens natur: en teknisk uangribelig genfremstilling af det billede, som forefandtes. Rothe konkluderer, at der i det genskabte billede ikke er meget, som kan betragtes som en god efterligning af nordisk romansk kunst. Endelig istandsattes større partier på korbuens underside.

1936 undersøgte konservator E. Lind malerierne og skønnede da, at korhvælvet og korbuens malerier trængte til rensning og genrestaurering, hvilket skete 1939. Ved samme lejlighed må toprosetter i hvælvets østre og nordre kapper være blevet genfremdraget.

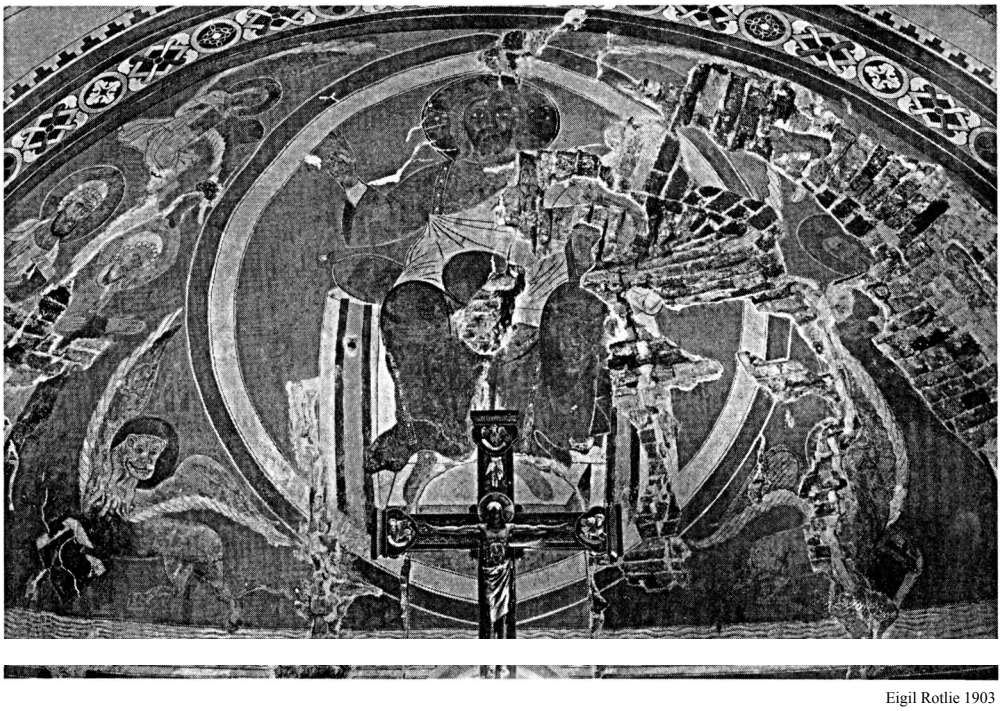
Kildeværdi og rekonstruktion. Zeuthens restaurering er en imponerende bedrift. Imidlertid adskiller den sig med sin æstetisk motiverede blanding af opmaling og vidtgående rekonstruktion afgørende fra senere arkæologiske restaureringsprincipper. Selvom der næppe er grund til at betvivle rigtigheden af de store figurkompositioners hovedtræk, gælder dette ikke nødvendigvis enkeltheder og farver. Når hertil kommer, at de bevarede malerier siden har måttet underkastes indtil flere genrestaureringer, er det næppe rigtigt at betragte kirkerummets malerier som autentisk middelalderkunst.

Det var ukendt land Zeuthen begav sig ind i, og opgaven kompliceredes, fordi der bag hvidtekalken gemte sig flere forskellige udmalinger, af hvilke den gotiske ydermere rummede fremstillinger, som måtte være ganske uden fortilfælde for restaurator. Det er Zeuthens store fortjeneste, at han i denne situation søgte at registrere billederne med farvelagte skitser og kalker efterhånden som de dukkede op. Dette materiale, som spænder fra hastige notater til om-

Egmont Lind 1939

Fig. 18. Skibby. Tronende Kristus, flankeret af evangelisterne med deres tegn. Rekonstrueret romansk kalkmaleri i apsis (p. 2662).

Eigil Rotlie 1903

Fig. 19. Skibby. Apsidens romanske kalkmaleri under restaureringen af halvkuplen (p. 2660).

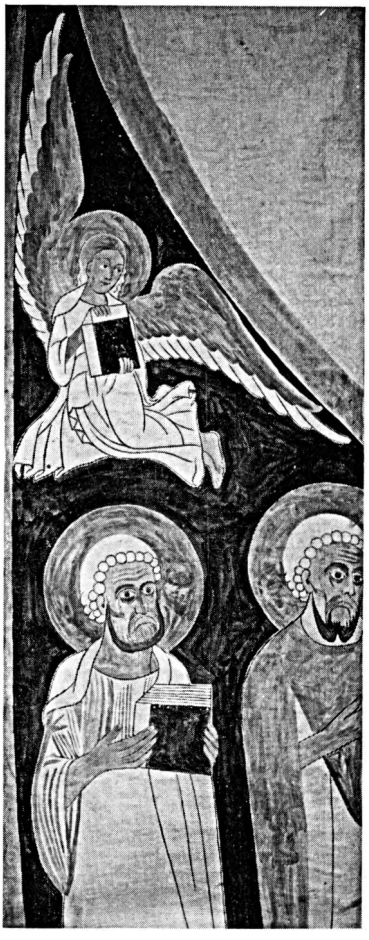

Fig. 20 a—c. Skibby. Farvelagte kalker, udførte af C. O. Zeuthen, efter delvis forsvundne romanske kalkmalerier, a. Mattæus med engel og Markus. Udsnit af kalke efter apsisbilledet, jfr. fig. 18 (p. 2663). b.—c. Abraham i himmelborgen med salige sjæle i sit skod. Afdækket på triumfvæggens nordre halvdel, jfr. fig. 22 (p. 2666).

hyggeligt farvelagte kalker er sammen med de bevarede malerier udgangspunktet for efterfølgende rekonstruktion af korafsnittets og triumfvæggens udmalinger. Rekonstruktionen vanskeliggøres imidlertid af flere grunde: Der foreligger ingen egentlig beretning om arbejdet, kun det meget uensartede tegningsmateriale, som hovedsagelig er dateret 1856, og hvis påskrifter således delvis er sekundære og i visse tilfælde bevisligt fejlagtige[47].

Den følgende beskrivelse af de forskellige udmalinger er kronologisk disponeret, og inden for hver opregnes billederne fra øst mod vest og fra syd mod nord med mindre emnernes egen tidsfølge i det enkelte afsnit angiver en anden rækkefølge. Endelig går det endnu bevarede forud for det forsvundne med mindre dette af indholdsmæssige grunde forekommer uhensigtsmæssigt.

1) O. 1150. *Apsis* (fig. 18, 20a). I god overensstemmelse med romansk tradition er apsiskuplen helliget en stor fremstilling af Kristus som tronende hersker — Majestas domini — indrammet af mandorla og omgivet af de fire evange-

listsymboler samt fire stående mandspersoner, som må forestille evangelisterne selv. Denne himmelske vision afgrænses forneden af en bølget skybræmme, hvorunder en raffineret lavfrise med parvis modstillede dyr (grif og love?), som indrammes af kvartcirkulære knækbånd mellem en arkadearkitektur[48].

Den langskæggede Kristus med korsglorie sidder frontalt på en tronstol med liljekvast-hynde og skammel. Højre hånd er løftet i velsignende gestus, og venstre støtter livets bog mod knæet; den cirkulære genstand i skødet er antagelig foldekastet, der fejlagtigt er opmalet som jordkugle eller rigsæble[49].

Ved overkjortlens højre ærmegab skimtes den snævre underkjortel. Den fornemme klædning smykkes af ædelstensbesatte clavi-bånd og omfatter desuden en folderig kappe. Omkring mandorlaen ses foroven Mattæus-englen og Johannes-ørnen, forneden Markus-løven og Lukas-oksen, hver med sit evangelium. Det indbyrdes forhold mellem symbolerne og de stående mænd antyder rimeligvis rækkefølgen Mattæus, Markus, Lukas og Johannes, regnet fra nord mod

syd, og således anbragt svarende til evangeliernes bibelske rækkefølge. Hele kompositionens monumentale præg understreges af figurernes dimensioner. Således er Kristus ca. 225 cm høj, evangelisterne ca. 180 cm.

Koret. Af de fire vægges udsmykning er kun bevaret enkelte spor af maleripuds på overvæggene foruden apsis-buens rekonstruerede frise (jfr. fig. 18). Tre skitser af Zeuthen og en rekonstruktionstegning af H. B. Storck fra 1864 supplerer disse sparsomme vidnesbyrd for øst- og sydvæggens vedkommende. På østvæggen nær det nordre hjørne over hvælvet »Malet paa en graae Puds oprindelig med Muuren« sås overkroppen af en person (donatorskikkelse?)[50] og fragmenter på tilsvarende sted i syd.

Østvæggens svikkelfelter begrænsedes mod bueåbningen af en ornamental bort (fig. 42b) med båndomvundet, sik-sakmønstret stav[51]. Endelig konstaterede Zeuthen øst for sydvinduet den hovedløse krop af en østvendt, let foroverbøjet skikkelse (fig. 42a).

Triumfvæggen. Skibets østvæg har haft een stor dommedagsfremstilling, hvoraf kun er bevaret to figurfragmenter på overvæggen nærmest sydhjørnet, rester af en hjertepalmetbort omkring korbuen og partier af en afstribning under den oprindelige loftsbjælke. Figurresterne viser det ondskabsfulde, profilvendte hoved (fig. 23) af en nøgen djævel, som vrængende løfter sin stav mod en af de fordømte sjæle, hvis hoved er sørgmodigt sænket og forsynet med en lænke om halsen. En farvelagt skitse (fig. 22) af hele væggen samt 7 farvelagte kalker muliggør imidlertid en rekonstruktion af kompositionens hovedtræk. Udmalingen var disponeret i tre billedfriser, af hvilke den underste havde sin øvre grænse i flugt med oversiden af korbuens kragbånd, mens det stribede bånd mellem de to øvre var lagt i niveau med korbuens top. Denne arkitektonisk betingede komposition, som på skitsen er ude af proportion især for øvre frises vedkommende, har haft billedfriser af følgende omtrentlige højde, fraregnet rammeborterne: 85, 170 og 165 cm[52].

Dommedagsbilledet er opbygget efter et mønster, som kendes fra adskillige romanske udmalinger: Forneden ses de nøgne menneskesjæle, som på opstandelsesdagen rejser sig fra gravene, formet som kister, hvis låg sjælene vælter bort. I den øvre frise var afbildet selve domshandlingen, hvis centrum har været en fremstilling af den dømmende Kristus mellem rækken af frelste ved hans højre side (nord) og ved hans venstre de fordømte (syd). Over det sekundære hvælv ses kun de allerede beskrevne overkroppe af en djævel med fange, men under de to skjoldbuer afdækkede Zeuthen underkroppe, tilhørende de to flankerende grupper. Mest velbevaret i processionen af fordømte var en person, iklædt lang kjortel og flagrende kappe (kalke). Sporene efter en anden figur i knælang kappe syd herfor behøver ikke nødvendigvis (som antydet på skitsen) at have hørt sammen med det på overvæggen bevarede hoved. Ende-

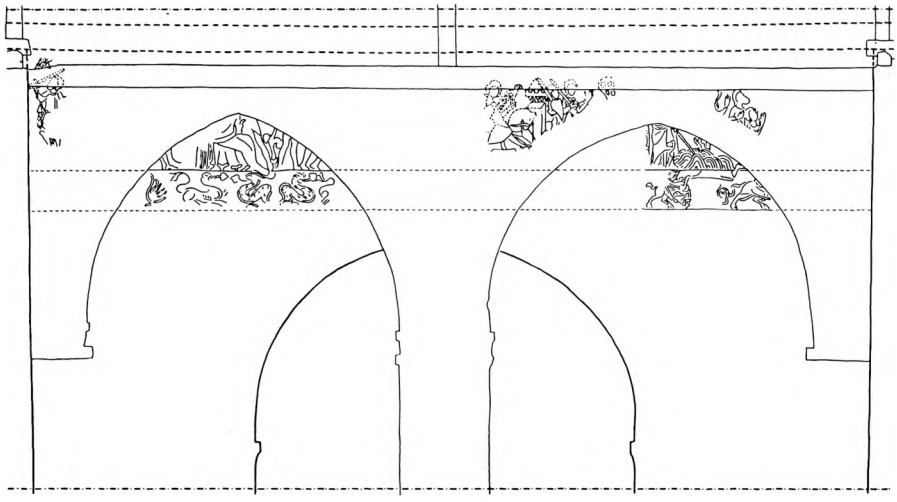

Fig. 21. Skibby. (†)Gotiske kalkmalerier på triumfvæggen. 1:75. Tegnet af H. J. 1977 efter bevarede fragmenter og C. O. Zeuthens kalker, hvis plads i skjoldbuefelterne dog er uvis (p. 2682).

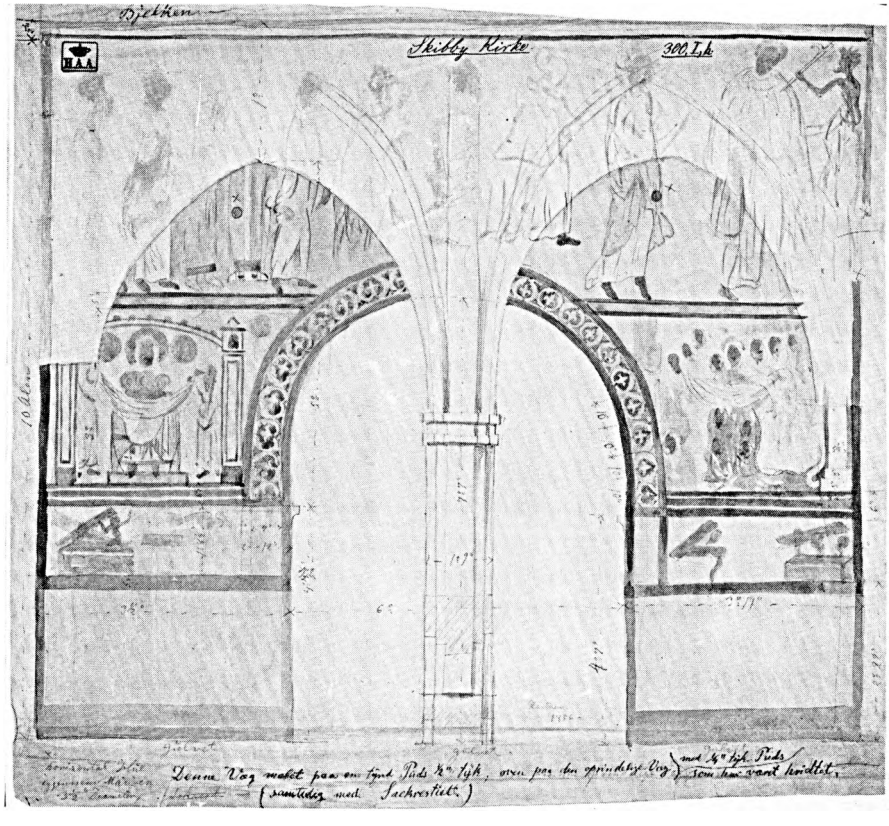

Fig. 22. Skibby. Farvelagt skitse af triumfvæggen efter afdækningen af romanske kalkmalerier, signeret »Zeuthen 1856« (p. 2664). Væggens bredde er gengivet i målestoksforholdet 1:75, omend de arkitektoniske proportioner i ovrigt er ukorrekte, jfr. lig. 6, 21. De cirkulære punkter umiddelbart under hvælvenes skjoldbuer betegner oprindelige bomhuller (p. 2646).

lig konstateredes foden og en kappeflig af en figur på et højere niveau, tæt ved verdensdommerens plads, muligvis en engel. Rækken af frelste omfattede bl.a. en stående biskop, kendetegnet ved pallium og nedhængende clavi-bånd (kalke), og umiddelbart syd for denne en gående skikkelse i lang kjortel og flagrende kappe (kalke), måske gruppens anfører. I mellemste frise var der mod nord, under de frelste, et relativt velbevaret billede af de salige i Abrahams skød, mens fremstillingen i tilsvarende felt syd for korbuen, under de fordømte, var vanskelig at få mening i. Ud fra sammenhængen må der dog have været tale om en helvedes-scene[53].

De frelstes skæbne illustreres med Abraham-billedet (fig. 20b-c), der viser den skæggede patriark med glorie, frontalt tronende, mens to kjortelklædte skikkelser holder det klæde, som bærer tre små salige sjæle — også de med glorier. De flankerende hjælpere var mindre velbevarede, men cirkelskiverne på begge sider af Abrahams hoved må opfattes som glorier, der identificerer dem som engle¿ Dette harmonerer med fremstillingens indramning, symbolet for det himmelske Jerusalem: flankerende tårnbygninger hvorimellem et krenéleret bueslag. Om cirklen mellem himmelborgen og korbuen også er levn af en glorieret figur er vanskeligt at sige.

Teknik og farver. På korets og triumfmurens overvægge ses flere steder, at den hvidtede puds er pikhugget inden opsætning af den grålige, finkornede og glittede maleripuds. De urestaurerede billedfragmenter på triumfvæggen står med skitseringens røde linjer. For djævelens vedkommende er desuden bevaret partier af hudens og hårets røde farve, lige som kronfrisens dobbeltstribe samt den lodrette bort ved hjørnet står rødmalet. Andetsteds på triumfvæggen anes kun svage røde streger. Bevaringssituationen må tages som udtryk for, at maleren har skitseret kompositionen med røde linjer, der i væsentligt omfang er gået i forbindelse med de endnu våde partier af maleripuds, hvilket forklarer benævnelsen »al fresco« hos Zeuthen. Triumfvæggens øvrige udsmykning aftegnede sig også kun i rødt og hvidt og således er korbuens indramning opmalet. Alene apsidens Majestas-komposition havde rester af baggrundsfarve, der var ultramarin bag Kristus og evangelisterne, sort bag lavfrisens dyrefremstillinger. Figurerne og de ornamentale indramninger stod også her i svage rødlige og hvide farver. Zeuthens opmaling baseredes på disse farverester; som apsiden fremtræder idag er den vidnesbyrd om tre efterfølgende restauratorers vedligeholdelse og genskabelse af den første opmaling.

Stil og datering. Apsisudsmykningen, der slutter sig til en række Majestas-kompositioner i sjællandske og skånske kirker, dateres til 1175—1200 af Nørlund, der i øvrigt tager forbehold med hensyn til samtidigheden af dommedagsfremstillingen[54]. Den nyere forskning har været tilbøjelig til at anse Nørlunds dateringer som for sene[55], og i Skibby-maleriernes ikonografi er der i

H. J. 1973

Fig. 23. Skibby. Djævlehoved. Romansk kalkmaleri nå triumfvæggen over hvælvet, jfr. fig. 22 (p. 2664).

hvert fald næppe noget, som udelukker en datering til 1100'rnes midte. Det stilistiske særpræg lader sig ikke bedømme alene ud fra de få urørte fragmenter. Hertil kommer Zeuthens klare tendens til at tolke f.eks. fysiognomierne ud fra en naturalistisk tradition; visse enkeltheder er dog imidlertid utvivlsomt autentiske. Det gælder f. eks. evangelisterne Markus' og Mattæus' karakteristiske frisure med en krans af småkrøller, der kanter det glatte hår (fig. 20a). Dette træk kendes fra en evangelistskikkelse? i Vä (Skåne), hvis kalkmaleriudsmykning i øvrigt rummer flere paralleller til Skibby, især for det ornamentales vedkommende. Malerierne i Vä anses for inspireret af kunstskolen omkring benediktinerklostret Helmarshausen i Niedersachsen, som bl.a. omfatter den for det danske materiale betydningsfulde udsmykning i Idensen (ved Hannover), malet 1120—30 af mestre fra Ilelmarshausen[56].

2) O. 1300—1350. Den romanske vægudsmyknings figurfriser i koret blev ødelagt af det gotiske hvælv. Skitserne fra Zeuthens undersøgelser 1855 synes at godtgøre, at dette hvælv hele tre gange blev genstand for en ren ornamental dekoration inden en fjerde udmaling, der omfattede såvel ornamentik som kappernes endnu bevarede figurudsmykning[57]. Jævngammel med sidstnævnte hvælvdekoration var nogle figurmalerier i apsis, på korets vægge og på triumfvæggen, som fjernedes efter afdækningen 1855. Bevaret af denne billedcyklus er foruden hvælvdekorationen korbuens udmaling (som antoges for romansk?)[58] samt på overvæggen enkelte rester af triumfvæggens. Skitserne giver et ganske talende vidnesbyrd om omfanget af Zeuthens rekonstruktion, idet aftegningerne af hvælvets anden og tredje udmaling forudsætter, at betydelige partier af den nu eksisterende figurudsmykning er genskabt efter undersøgelsens afslutning.

a) *Korhvælvet*. Den ældste †bemaling kan betragtes som en færdiggørelse (»finish«) i forbindelse med den første hvidtning. Farveafsætningen indskrænkede sig til en imitation af kvadre på ribberne, holdt i rødt og sortblåt, adskilt af brede hvide »fuger«. Kappesømmene langs ribber og vægbuer prydedes af enkle, tredelte krabber i røde og grønne farver.

b) Den anden †bemaling lader sig ikke bestemme i alle enkeltheder ud fra Zeuthens materiale. Med sikkerhed har den omfattet en toproset af den karakteristiske »åbne« type, hvor bladværk i hjerteformet omfatning udfyldte de fire kappespidser i en længde af 60—80 cm fra ribbekrydset (jfr. fig. 24a). Rødbrune stængler med grønne og røde blade. De toprosetter, som ses i østre og nordre kappe, stammer fra restaureringen 1939 og stemmer kun delvis overens med Zeuthens skitser af samme[59]. Et tilsvarende, hjerteformet, 65 cm højt planteornament udgik fra nordre vægbues issepunkt.

c) Ved de tre øvrige issepunkter registrerede Zeuthen indbyrdes forskellige, buketlignende ornamenter med hjerteformede eller femdelte blade (jfr. fig. 24a) på lange, symmetrisk ordnede stængler; højden androg henholdsvis 68, 94 og 100 cm. Både motivisk og i farveholdning (rødbrunt, kombineret med blåt eller gult) adskiller disse tre sig så markant fra hjerterosetterne, at samtidighed synes udelukket. De hjerteformede blade genfindes i visse af figurudsmykningens planteornamenter, hvorfor denne tredje hvælvdekoration sandsynligvis står figurmaleriet nærmest[60].

d) *Apsis*. Fragmenter af en figurudmaling viste, at man havde respekteret et væsentligt hovedtræk i den romanske komposition, idet dennes Majestasfremstilling var afløst af den nye Maria-dyrkelses tronsymbol: himmelkroningen. Bevaret var busterne af Maria og Kristus (fig. 25b), indrammet i et usædvanligt, afstribet flerpasfelt. Skitsens fysiognomier adskiller sig ganske væsentligt fra den måde, hvorpå ansigtstræk i øvrigt er behandlet i korafsnittets go-

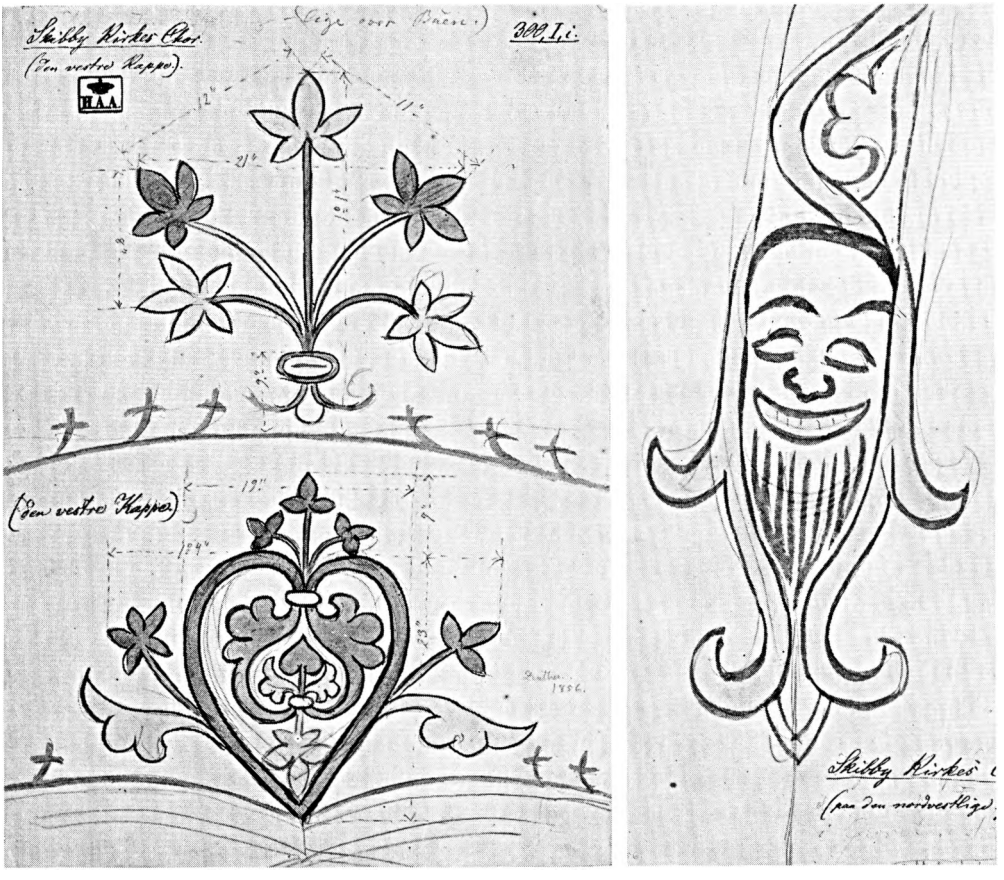

Fig. 24 a—b. Skibby. Farvelagte skitser fra kalkmaleriafdækningen på korets hvælv, signeret »Zeuthen 1856«. a. Ornamentik på vestkappen, tilsyneladende fra to forskellige udsmykninger (p. 2668). b. Maske på nordvestre ribbe, jfr. fig. 33b (p. 2674).

tiske udsmykning, og må opfattes som Zeuthens rekonstruktion. Maria bøjer ydmygt sit kronede hoved mod sønnen, og tilsyneladende tilhører billedet den ikonografi, hvor selve kroningen er foretaget og Kristus velsigner sin moder[61]. En skitse, som bl.a. gengiver den romanske Lukas-okses bagparti sammen med del af mandorla rejser spørgsmålet, om den romanske udsmyknings fire evangelistsymboler kan have været bibeholdt og indpasset i den nye udmaling[62].

I alle tilfælde godtgør tegningen, at den nye komposition har haft en grænselinje i niveau med den tidligere skybræmme under mandorlaen. Her maledes nu i stedet en bort med majuskelindskrift[63], som indramning omkring en apostelfrise på apsisrundingens lodrette del (jfr. fig. 25a). Under søjlebårne tabernakler med flerpasbuer fandtes stående apostelskikkelser med attributter, af hvilke kun bøger og en vandrestav (tilhørende Jakob d.æ.) erkendtes; mellem tabernaklernes stejle gavle var der buster af engle.

Korhvælvet. På de fire kapper er bevaret scener fra Jesu barndoms- og lidelseshistorie, dommedag samt en helgenlegende og en moraliserende allegori.

Nordkappen (fig. 26a) rummer øverst en bebudelsesfremstilling med Gabriel, der hilser Maria, hvis hoved berøres af helligåndsduen med korsglorie. Herunder følger i vest Jesu fødsel. Maria ligger halvt oprejst på rigt draperet leje, mens hun ammer det påklædte Jesusbarn. Marias glorie er af samme karakteristiske type som i himmelkroningen (fig. 25b) og fremtræder på baggrund af en stor mønstret hovedpude. Over en alterbordslignende krybbe ses æslet og antydningen af oksen[64]. Kompositionen afsluttes med Josef, der iklædt jødehat sidder sovende med hånden under kind. I kappens østre del fremstillingen i templet. Det velsignende Jesusbarn med korsglorie står frontalt på draperet alterbord, flankeret af Maria og Simeon. Maria holder barnet frem mod Simeon, der ærefrygtigt bøjer hovedet og har hænderne udstrakt for at modtage barnet. I vestre og østre side plante- eller trævækst, bl.a. med granatæbler?

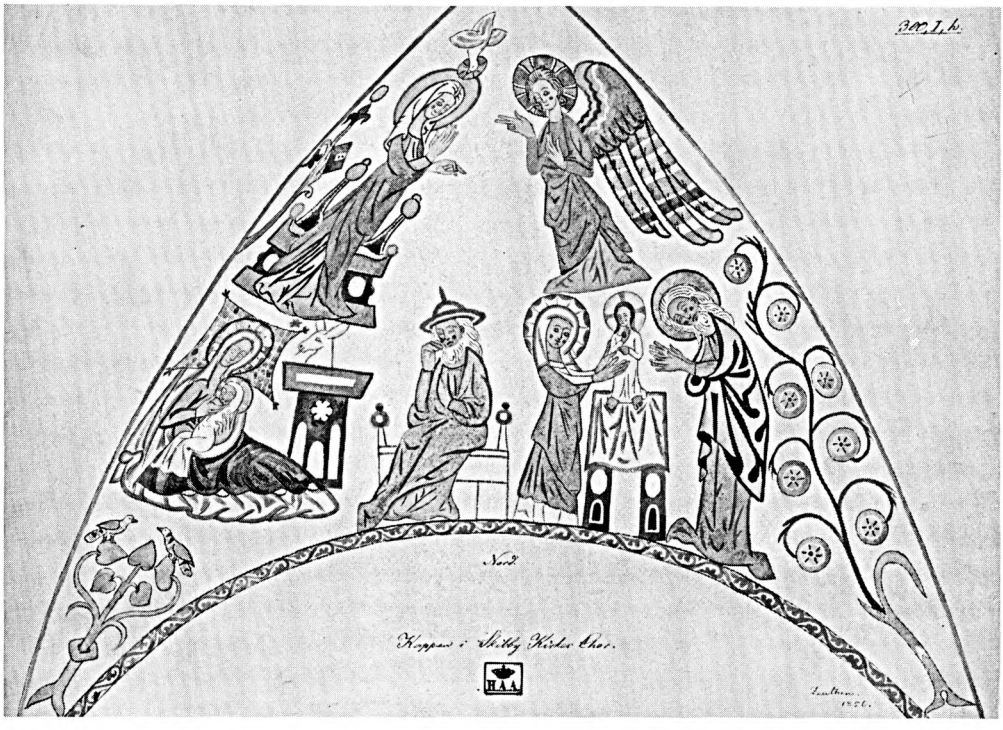
Østkappen (fig. 26b) er helliget lidelseshistorien og viser fra nord mod syd:

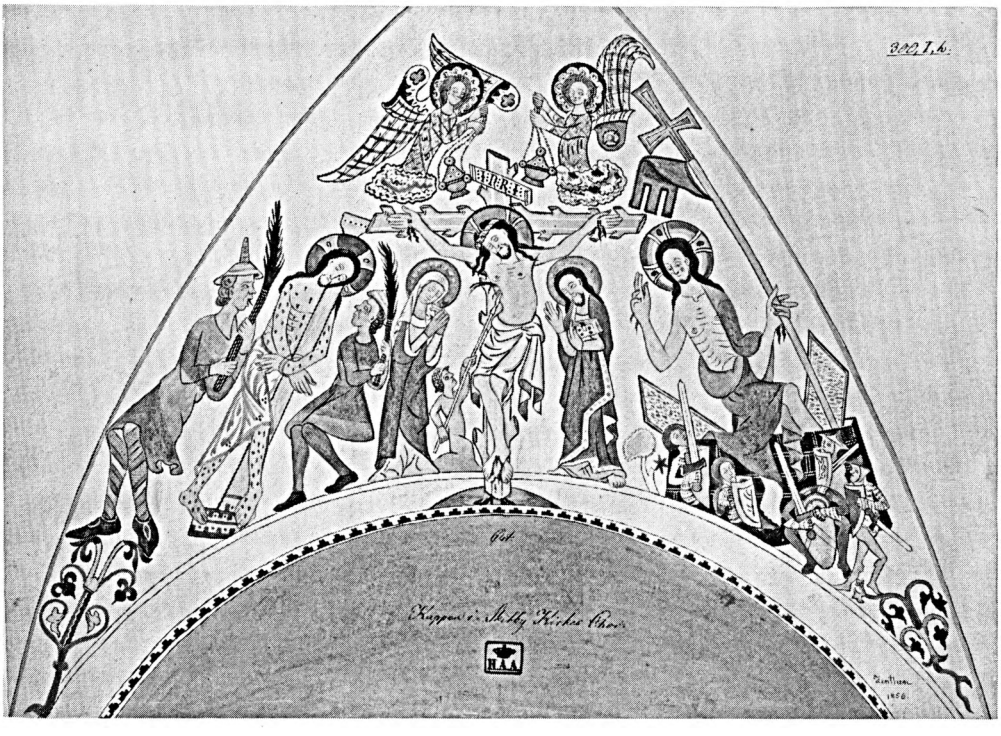

Fig. 25a—b. Skibby. Farvelagt kalke og skitse efter apsidens †gotiske kalkmalerier, signeret »Zeuthen 1856«. a. Apostelfrise på apsisrundingens nordre halvdel, b. Maria og Kristus. (p. 2668).

hudfletteisen, korsfæstelsen og opstandelsen. Hudflettelsen er gjort efter et klassisk mønster, hvor to bødler med løftede ris fra hver side torturerer den lidende, blodplettede Kristus, der nærmest omfavner martersøjlen, hvortil han er bundet med korslagte arme. Bødlerne, der bærer jødehatte, er vist i profil for at karakterisere deres vrængende ondskabsfuldhed. Kappens centrale billede er korsfæstelsen. Kristus hænger tornekronet og lidelsesfuldt på et kors, formet som livstræ med afskårne grene[65]. Foroven på korstræet et skriftbånd med »INRI« i majuskler. Ved korsets fod knæler en hjælmklædt? mandsling, Longinus, som støder lansen i Kristi højre side. Den korsfæstede flankeres af den sørgende Maria og Johannes, sidstnævnte med bog (evangeliet) som attribut. Over korset skybræmmer med svævende engle, der svinger røgelsekar. Opstandelsen viser Kristus, der med sejrsfanen i venstre hånd og den højre løftet i velsignende gestus — begge med blodet strømmende fra naglegabene — rejser sig over den kvadermurede sarkofag, hvis låg er brudt itu. Foran graven er fem diminutive soldater, klædt i ringbrynjer og bevæbnet med skjolde og slagsværd. Raffineret er tegningen af forgrundens siddende kriger, som er gengivet i forkortning med hovedet sænket ned i skræk bag skjoldet. Sviklerne udfyldes af bladværk, men uvist hvorfor undlod Zeuthen at genskabe kappetoppens billede (fig. 32) af løvinden, der på tredjedagen opvækker sine dødfødte unger ved at indblæse dem livsånde - symbolet på Kristi død og opstandelse.

Nord
Kappel i Skibby Kirkes Chor.
H.A.A.

Vest
Kappel i Skibby Kirkes Chor.
H.A.A.

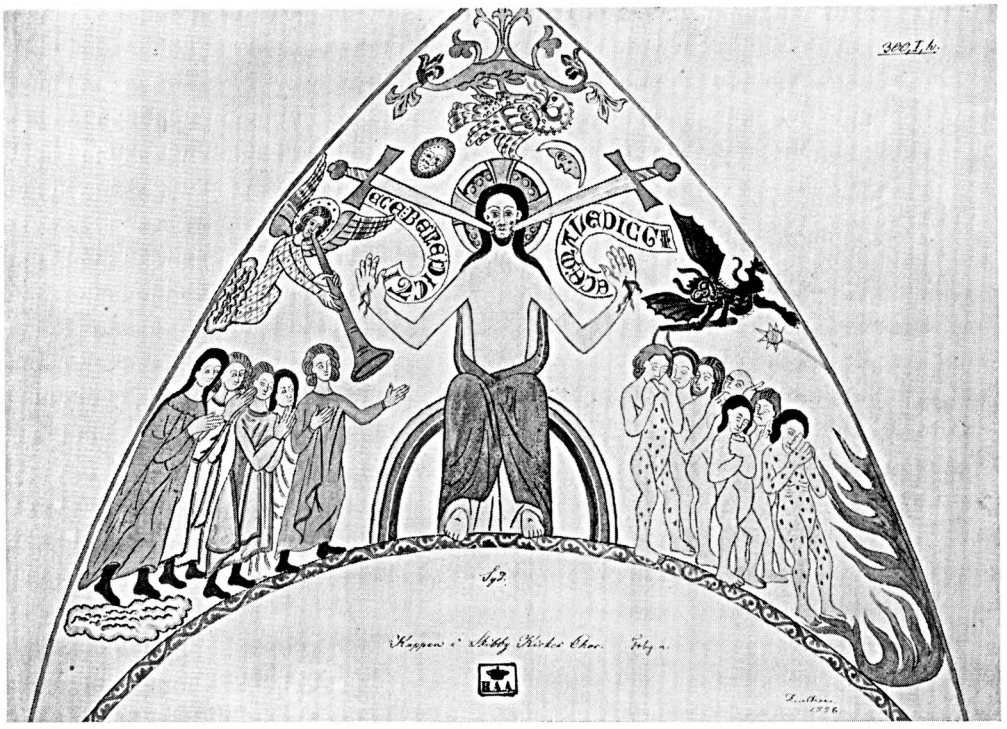

Fig. 26a—c. Skibby. Gotiske kalmalerier på korhvælvets nord-, øst- og sydkapper. Farvelagte tegninger, signeret »Zeuthen 1856« (p. 2670).

Sydkappen (fig. 26c). Dommedagsfremstillingens Kristus sidder frontalt tronende på regnbuen med halvnøgen overkrop og hænderne med de blødende naglegab løftede. Hovedet flankeres af sol og måne, fra munden udgår de to sværd og ved hænderne ses skriftbånd med følgende majuskelindskrifter. Ved hans højre hånd: »Ec[c]e benedicti« (»her er de velsignede«); ved hans venstre: »Ec[c]e maledicti« (»her er de fordømte«)[66]. Svarende hertil ses ved dommerens højre side under en basunblæsende engel fem frelste sjæle. Ved den venstre side er det derimod en djævel med flagermusevinger, som med pinselsinstrumenter driver syv nøgne, fortvivlede og delvis sygdomsplettede sjæle mod helvedesgabets flammer. I kappens top er malet bladværk, hvori ses en pelikan, der er i færd med at hakke sit bryst til blods. Som billedet er rekonstrueret af Zeuthen mangler de unger, der gør dette billede til et symbol på Kristi offerdød for menneskenes frelses skyld.

Vestkappen (fig. 17, 27) udfyldes hovedsagelig af allegorien om de tre konger, der under jagten møder de tre døde konger[67]. Fremstillingen udvikles friseagtigt fra syd mod nord. De tre kronede ryttere er klædte i fornemme dragter med pelsbesætning, knappede ærmer og for den sidste rytters vedkommende en flagrende slængkappe. Kongerne rider på skimlede heste, og hver

har en jagtfalk på hånden. En hund følger i hælene på den sidste rytter, mens en anden ved den første rytters stejlende hest er vendt om og ser sig tilbage mod et skræmmende syn: tre ormomslyngede dødninge, hvis kroner er ved at falde dem af hovedet. På skriftbånd over de to grupper har optrinnets moraliserende formaning været nedfældet med majuskelskrift, der fremtræder i fragmentarisk stand. Over rytterne læses: »..V..S VIDE. I?OTE.INVS«. Over dødningene: »QVOD SVMVS LOI D?.NVTI [F]VIMVS QV[AN]D?0?QVE QVODE?«[68], I kappens top er fremstillet S. Martin (Morten). Den skægløse yngling, der rider på en skimmel, svarende til kongernes, bærer en karakteristisk rundpuldet hat med højt opkrammet skygge. Med sværdet deler helgenen sin kappe for at skænke den til tiggeren, der knæler med nøgen overkrop og fremstrakte arme. I sviklerne fantasivækster med tre- eller firkantet ring om den lodrette stængel.

Hvælvets figurudsmykning medførte også en ændring af ribbernes dekoration og samtidig gennemførtes en ornamental udsmykning af vægbuerne og de smalle vægflader omkring apsis- og korbuen. Bevaret af denne ornamentale indfatning er de rekonstruerede bølgebladsranker på vægbuerne i syd og nord[69] samt omkring korbuen (jfr. fig. 17, 27) en frise af sammenslyngede, parvis symmetriske drager, der indrammes af smalle siksak-borter, af hvilke den ydre har liljer. I øst omkring apsisbuen var malet en formodentlig tilsvarende dragefrise (jfr. fig. 33b), hvis indre bort var den bevarede trappefrise[70].

Ribbedekorationerne genskabtes ikke[71] (jfr. p. 2655, fig. 15), men følgende hovedtræk synes at fremgå af Zeuthens skitser: Undersiden af ribberne smykkedes med en bølgebladsranke, afsluttet med mandsmasker i vederlagsniveau (fig. 24b, 33b). Såvel i form som farver knytter ranken sig så nær til kappernes figurale og ornamentale udmaling, at en samhørighed synes åbenbar. Skitsematerialet rummer imidlertid herudover en række detaljer og motiver fra hvælvribbernes dekoration (fig. 42b), hvis placering og indbyrdes rækkefølge ikke er tilstrækkeligt klart oplyst og ej heller entydigt lader sig udlede af sammenhængen. Materialet antyder mindst to ribbemalinger foruden den ældste med dens kvaderimitation, bølgebladsranker, palmetfriser m.m.

Af syd- og nordvæggens store †figurudmaling (fig. 28, 29) er i dag kun bevaret to indvielseskors ved figurfrisernes underkant. Udmalingerne var af indholdsmæssige årsager forskelligt disponeret på de to vægge. I nord var der således tre billedfriser over hinanden, mens sydvæggens komposition bestod af enkeltfremstillinger, der i hovedsagen respekterede en lodret midterakse som indholdsmæssig skillelinje. Rekonstruktionen af sidstnævnte væg vanskeliggøres i øvrigt af de mere omfattende lakuner samt den omstændighed, at Zeuthen her fremdrog en underliggende figurgruppe, der dog ikke kan være meget ældre.

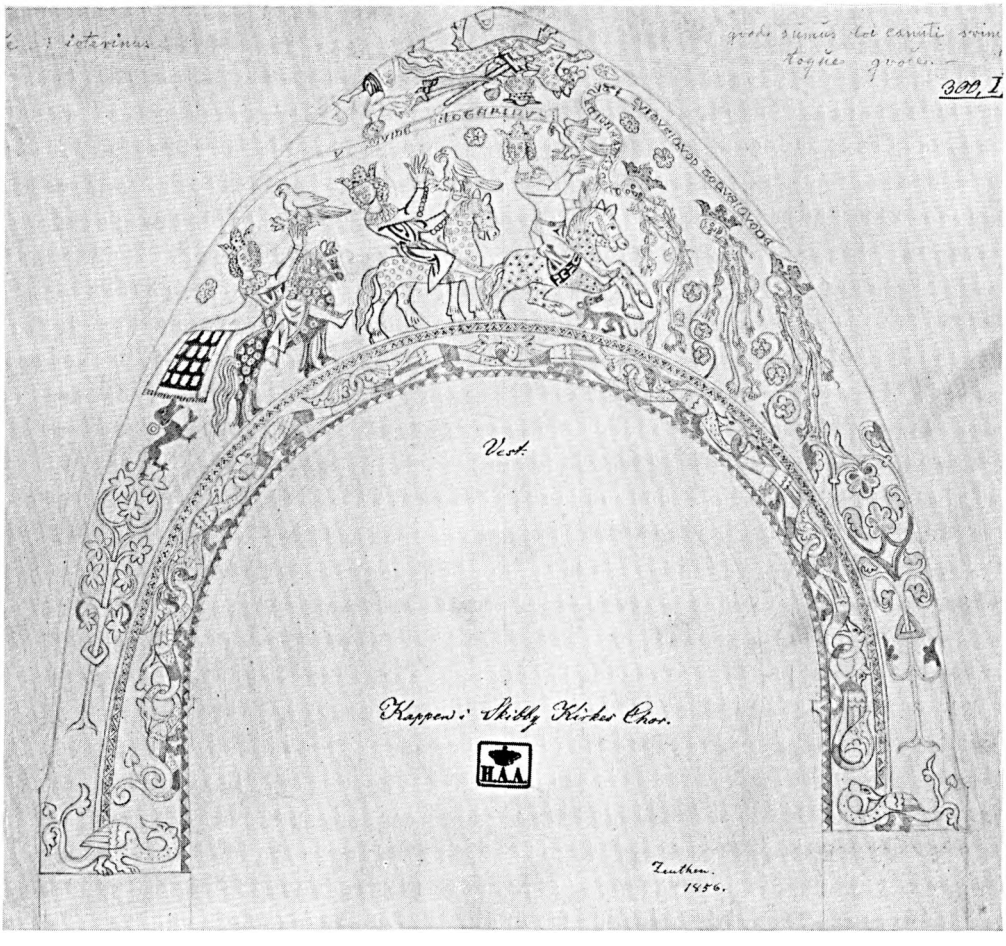

Fig. 27. Skibby. Gotiske kalkmalerier på korets vestvæg og hvælvets vestkappe. 1:50. Tegning, signeret »Zeuthen 1850« (p. 2673).

Sydvæggen (fig. 28, 30). Det omtalte ældre fragment af denne figurudmaling fandtes foroven på væggens vestre halvdel og viste en mandsperson i tværstribet kjortel, som løftede og med en tomme fatsholdt et sprællende, djævleligne nende væsen med horn og fremstrakt tunge. Manden efterfulgtes af en dreng eller dværg, tilsyneladende med glorie, som spillende på blæseinstrument syntes at akkompagnere det uidentificerede optrin[72].

Sydvæggens tema var modsætningen mellem kristne dyder og verdslige laster, illustreret ved konfrontationen mellem på den ene side helteskikkelser fra det gamle testamente og martyrernes rækker og så på den anden side allegoriske fremstillinger af jordelivets ubestandighed, djævelske fristelser og dødsyndernes følger.

Den østre del var i hovedsagen viet til de gode kræfter, repræsenteret ved

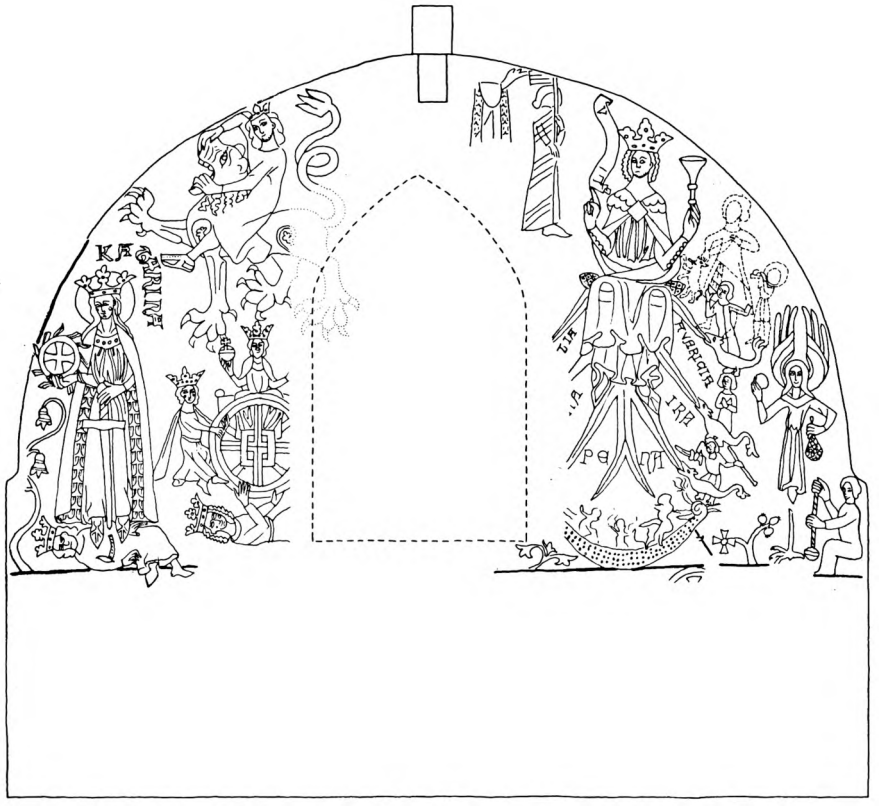

Fig. 28. Skibby. †Gotiske kalkmalerier på korets sydvæg ifolge C. O. Zeuthens kalker. 1:50. Tegnet af H. J. 1977 (p. 2675).

den hellige Katharina og kong David. Den kronede kongedatter Katharina var vist stående, klædt i lang kjortel og med pelsforet kappe. Hun bar martyrglorie og trådte sin forfølger, den hedenske kejser Maxentius under fode. Som attributter holdt hun sine martyrredskaber: hjul med savblade og sværdet, hvormed hun halshuggedes. Omkring hovedet majuskelindskrift: »KATARINA«. Herover fulgte en mandsperson, som bered en kæmpemæssig løve[73], hvis kæber han søgte at vriste fra hinanden. Ikonografisk svarer scenen i sine hovedtræk til Samsons løvekamp, men forudsat kalkens pålidelighed peger det kun halvlange, lokkede hår samt kronen snarere mod en anden løvekæmper, David.

Under løven sås en lykkehjulsfremstilling, hvis vestre del var borttaget af det sengotiske vindue. Fragmentet viste et hjul, langs hvis østre side sås en kronet mandsperson i lang kjortel og med flagrende kappe på vej mod hjulets top — magtens tinde. Her sad på en tronstol den regerende konge med rigsæblet i sin løftede højre hånd; den løftede venstre hånd med attribut var borte. Under hjulet lå den ved dets skæbnebestemte gang nedstyrtede konge, der mærkværdigvis havde bevaret sin krone[74].

Hovedfremstillingen på væggens vestre halvdel var et usædvanligt og gan-

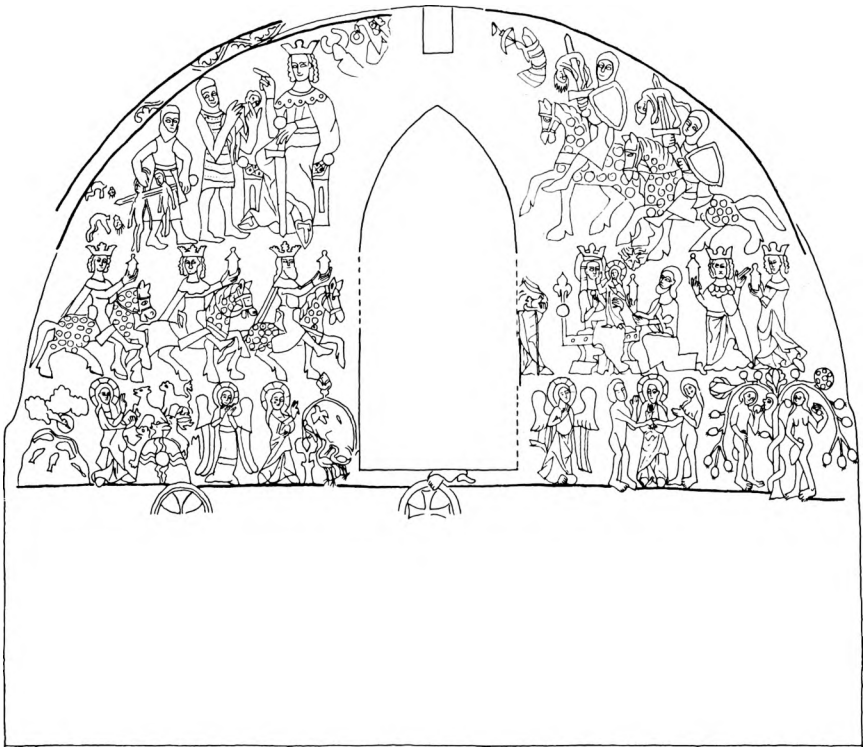

Fig. 29. Skibby. †Gotiske kalkmalerier på korets nordvæg ifolge C. O. Zeuthens kalker. 1:50. Tegnet af H. J. 1977 (p. 2678).

ske enestående billede af de syv dødssynder, beskåret i øst af vinduesgennembrydningen (fig. 30)[75]. Hovedpersonen i denne allegoriske komposition var en fornemt klædt, frontalt tronende herskerskikkelse, let skægget og med samme lokkede hår som udmalingens øvrige kronede konger. Den venstre hånd var løftet og fattede om et langstilket drikkebæger, mens den højre hånds pegefinger henledte opmærksomheden på et skriftbånd. Kun tre typer af båndets majuskelindskrift var delvis bevaret, men tilstrækkeligt til at godtgøre, at påskriften må have været »[S]V[PERB]IΛ« (»hovmod«), hvorved den fornemme fyrste identificeredes som lasternes konge, repræsentant for det hovmod, som rummer kimen til de øvrige dødssynder. Denne tankegang var billedligt udtrykt gennem et rodnetlignende sæt af haler, som udgik fra hovmodets fyrste, og hvoraf oprindelig seks gav næring til hver sin drage. Disse drager ledsagedes af små kjortelklædte mandspersoner, som personificerede de enkelte laster, således på fyrstens venstre side, regnet fra neden: »IRA« (»vrede«), hvor mandspersonen slog om sig med sværd og stok. Derover »AVARICIA« (»gridskhed«), hvor den begærlige lagde begge hænder afvisende over kors på brystet. Den tredje figur foroven manglede påskriften, men det løftede bæger sandsynliggør,

at det her var frådseriet »Gula«, som skulle illustreres. Af dødssynderne på fyrstens højre side var blot følgende indskriftfragmenter bevaret, regnet nedefra: »..IA« og herover »..(T eller D)IA«. Da de manglende figurer må have personificeret »Luxuria« (»vellyst«), »Invidia« (»misundelse«) og »Acedia« (»dovenskab«) eller »Tristitia« (»sørgmodighed«) er det ikke muligt ud fra de fragmentariske indskrifter at rekonstruere hverken det præcise udvalg eller rækkefølgen med sikkerhed[76]. Kompositionen rummede imidlertid endnu et element, nemlig et nedre helvedesgab, hvorfra flammer slog op omkring nøgne sjæle, der led for deres synder i overensstemmelse med majuskelindskriften »PENA« (»straf« eller »pine«). Der kan være tale om helvedet eller skærsilden, purgatoriet, hvor sjælene må opholde sig for at lutres.

Umiddelbart øst for lastens sindbillede var malet en vinget kvindeskikkelse, der havde en rovfuglefod som ben og i hænderne holdt en pose med guldstykker og en cirkulær genstand (spejl eller æble). Dette foruroligende halvvæsen kan tolkes som »Frau Welt«, den bedrageriske fristerinde, der lokker sjælen med rigdom (pengeposen) og skønhed (spejlet)[77]. Ved foden af denne skikkelse afdækkedes en siddende mandsperson, der med en kugle fastgjort til reb eller stav syntes at ville vælte den enfodede »Verden« — måske, den død, der gør ende på al verdsligheds glans[78]. Mellem de to sidstnævnte figurer og helvedesgabet fandtes et træ, hvis to grene bar henholdsvis tre æbler (mod vest) og et kors (mod øst).

De to figurfragmenter på væggens øverste del, umiddelbart øst for »Superbia« viste dels en standardbærende mandsperson i skråstribet kjortel, dels den venstre hånd og armen, dækket af pelsforet tøj, tilhørende en forsvunden halvfigur, som har været malet her midt på væggen, lige over det oprindelig rundbuede vindue. Fanebæreren syntes at opvarte lasternes konge, mens den formodede halvfigur kan have været en topfigur, der for beskueren udpegede denne verdens kontraster mellem godt og ondt.

Emnet for *nordvæggens* figurudmaling var episoder fra henholdsvis skabelsesberetningen samt Kristi fødsels- og barndomshistorie, og den var i overensstemmelse hermed disponeret i tre friser, af hvilke de to nedre var beskadiget af det sekundære vindue.

Den underste frise var helliget scener fra skabelsen indtil syndefaldet og indledtes i vest: Gud, der i overensstemmelse med tidens teologiske tankegang (jfr. p. 2549) var fremstillet som en skægget Kristus-skikkelse med korsglorie, stod her velsignende midt i sit skaberværk. På den ene side havet med fisk og himlen med fugl, på den anden side jorden med de fire paradisfloder og de firfodede dyr. Herefter fulgte en scene, hvis østligste del var ødelagt. En tilbedende engel stod bag Gud, der indtog samme holdning og gestus som i foregående billede og var vendt mod den bevarede halvdel af en formentlig sym-

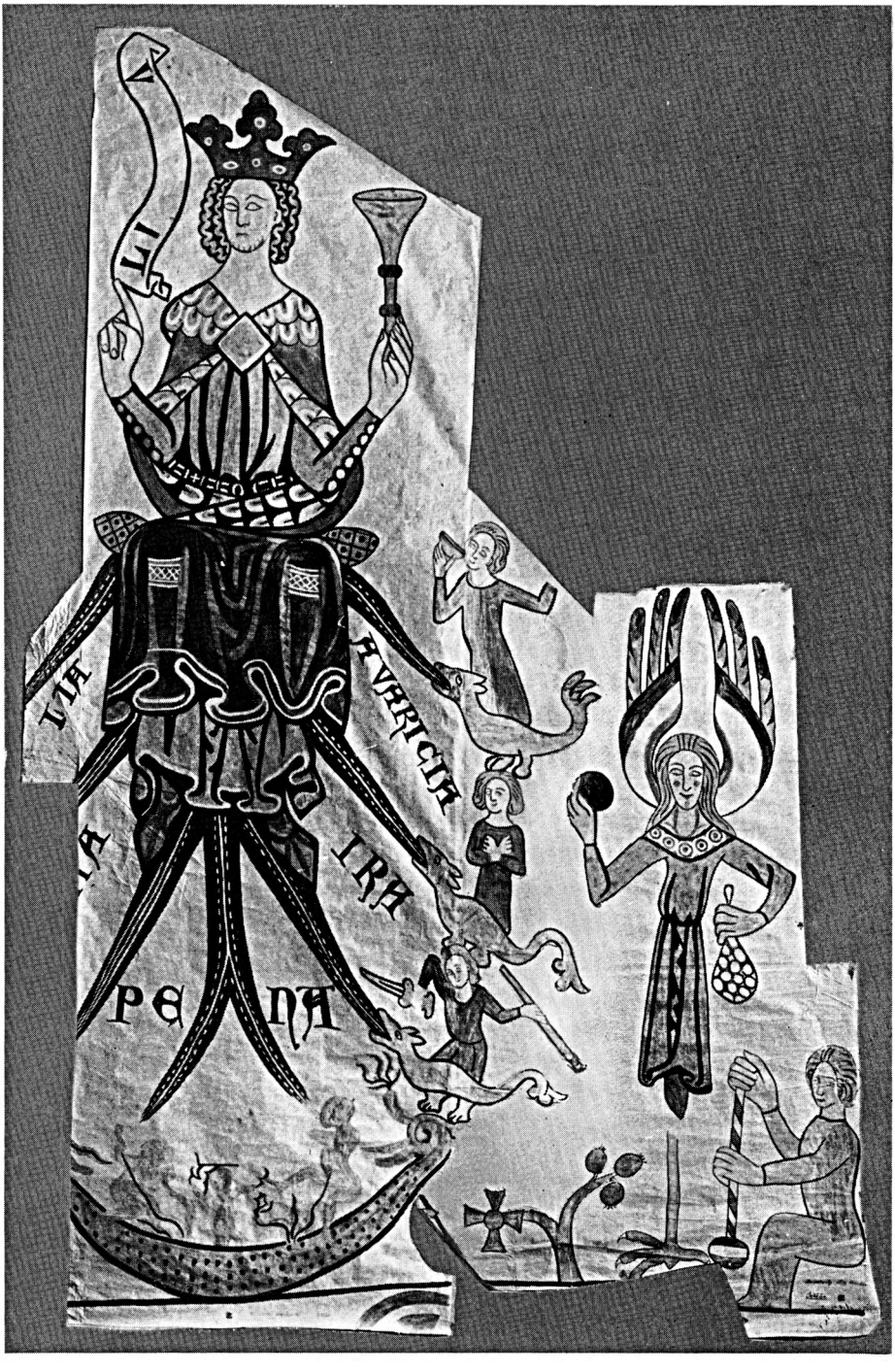

Fig. 30. Skibby. †Gotiske kalkmalerier på korets sydvæg, jfr. fig. 28. Fotomontage efter to af C. O. Zeuthens kalker (p. 2677).

metrisk trækomposition, hvorunder sås forskellige fugle. Det er sandsynligt, at hovedpersonen under trækronens anden halvdel har været Adam. Vinduet havde også ødelagt næste billede, hvoraf kun var bevaret fødderne og kjortelfligen af en mod øst vendt person, der kun kan have forestillet Gud, og da snarest i færd med at skabe Eva. Næste billede viste en engel med bog som vidne til Gud, der indstiftede ægteskabet mellem Adam og Eva. Frisen sluttede med syndefaldet, hvor slangen var gengivet med hætteklædt menneskehoved; kundskabens træ bar granatæble? og frugter svarende til frugterne ved sydvæggens træ.

Den mellemste frise havde i vestre halvdel en fremstilling af de hellige tre kongers rejse til Betlehem. De tre kronede ryttere var ganske stereotype i gengivelsen af såvel de skimlede gangere som de fornemme dragter med hermelinsbesatte kraver og pelsforede kapper. Dog var den forreste rytter karakteriseret som den ældste ved sit lange skæg. Alle tre holdt et gaveskrin fremstrakt.

Den kompositoriske modpol hertil dannede helligtrekongers tilbedelse. Maria sad på en tronstol med liljeformet spir. Hun bar krone over det tværstribede hovedlin og glorie. I sin højre hånd havde hun et æble — symbolet på hendes status som den nye Eva — og med den venstre holdt hun det stående Jesusbarn, som var kjortelklædt og bar korsglorie. Også Jesus syntes at holde et æble i den ene hånd, mens den anden kærtegnede moderens kind. Den ældste konge var knælende, havde blottet hoved og kronen på venstre arm, mens gaven raktes frem med den højre. I baggrunden stjernen over Betlehem. En enkelt kappeklædt figur var delvis bevaret øst for vinduet, som havde ødelagt den scene personen havde været del af. Attributter i form af en vandringsstav og en kurv med to duer identificerer dog personen som Josef i fremstillingen i templet. I betragtning af den sparsomt tilmålte plads er det åbenbart, at udmalingens gengivelse af fremstillingen i templet alene må have omfattet Maria, Jesusbarnet, Simeon og Josef[79]. På væggens øvre frise fandtes barnemordet i Betlehem. Kompositionen må altid have været todelt på grund af korets oprindelige nordvindue. Vestre halvdel viste den tronende Herodes, der med den ene hånd fattede om sværdet og løftede den anden i talegestus. Foran ham frembar to soldater de nøgne lig af tre børn og ydermere sås bag den anden kriger endnu to ofre, hvis hoveder lige var afhugget. Frisens østre del udfyldtes af to beredne stridsmænd, som på de løftede slagsværd fremholdt gennemborede barnelig.

Øverst på væggen mellem kappesømmens issepunkt og det forsvundne vindue sås rester af en fremstilling, som ikke havde nogen indholdsmæssig sammenhæng med væggens bibelske billeder, men snarere syntes beslægtet med håndskriftillustrationernes drôlerier og endvidere rummede heraldiske elementer. Til sidstnævnte må henregnes et delvis bevaret skjold med hjelmtegn.

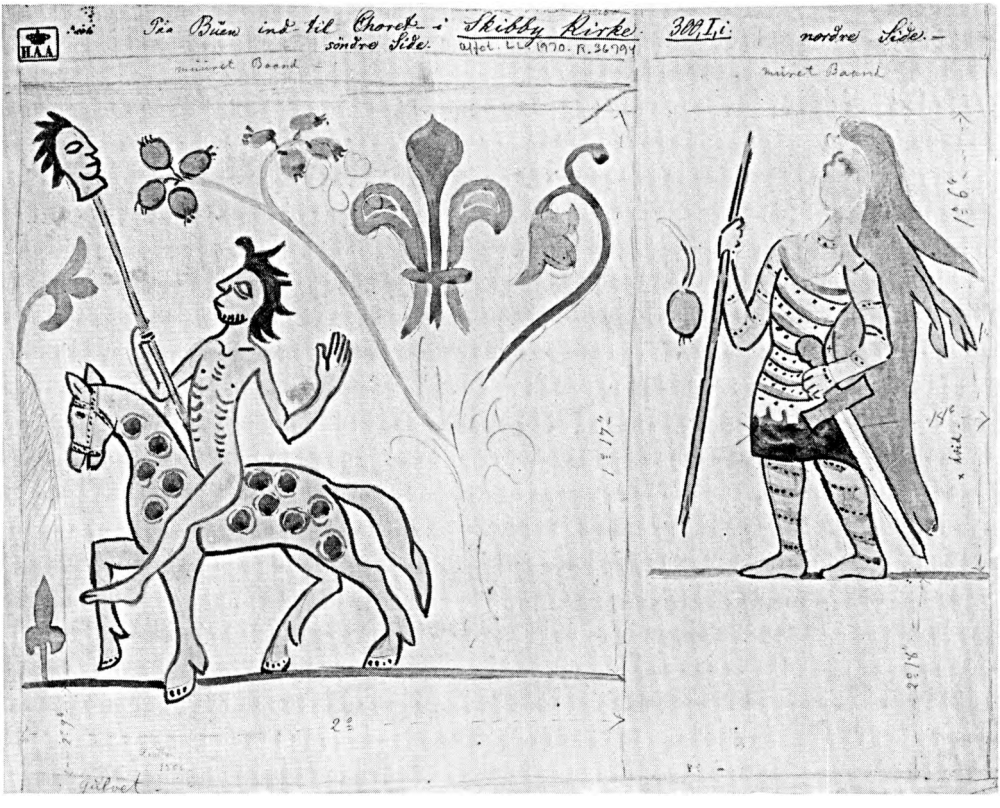

Fig. 31. Skibby. Farvelagte skitser fra afdækningen af †gotiske kalkmalerier på korbuens vanger under kragbåndet, signeret »Zeuthen 1856«. 1:15 efter søndre vange, der er tegnet i fuld bredde (p. 2681).

Ovenfor skjoldet ses overkroppen af en lille kronet person, der i højre hånd holdt en krans eller ringlignende genstand, som muligvis var målet for den brynjeklædte person, som længere mod øst tog sigte med en armbrøst.

Korbnen. Billedfremstillingerne over kragbåndet er bevaret og viser en topmedaljon med gudslammet, hvis attributter tydeliggør Kristussymbolikken: korsglorie, sejrsfane og kalk, som opsamler offerblodet. Medaljonen flankeres af otte symmetrisk grupperede mandspersoner, der alle er skæggede og har glorie. De parvis sammenstillede skikkelser, af hvilke parrene nærmest lammet er siddende, holder hvert et skriftbånd, hvis indskrift nu mangler. De må antagelig identificeres som gammeltestamentlige profeter, der forudsiger frelserens komme. Men også korbuens vanger under kragbåndene havde figurfremstillinger (fig. 31), der dog ikke bevaredes: På den søndre vange billedet af en nøgen, skægget rytter, der holdt en stage med et afhugget hoved. Omkring denne makabre rytter, der formentlig symboliserede døden[80], sås plantevækster (bl.a. med frugter svarende til kundskabens træ, jfr. fig. 29) og en stor fransk lilje. På den nordre vange fremdroges en rustningsklædt krigerskikkelse

med sværd og lanse samt en hovedbeklædning, der tilsyneladende var den flåede hud af et dyr, hvis klove Zeuthen tydeligt angav på sin skitse. Betydningen af denne figur er uvis.

Triumfvæggen. Bevaret er en række fragmenter over hvælvene (fig. 21), regnet fra nord mod syd: En stående kjortelklædt mandsperson, der med løftet højre arm fatter om et sværd, hvis parerstang er delvis synlig under den sekundære loftsbjælke, som skjuler billedets øvre del. Den synlige del af hovedet er vendt mod højre skulder og blikket tydeligvis rettet opad. Skybræmmer og fligen af en vinge over bjælken sandsynliggør, at det bevarede fragment må forestille Abraham, der løfter sværdet for at ofre sønnen Isak, netop som Guds engel bryder frem af skyen og holder sværdet tilbage. Det andet fragment viser dele af en rytter, som tidligere havde en falk på hånden. Herefter følger et kreneleret tårn og umiddelbart syd for dette overkroppen af to med sværd bevæbnede ryttere, af hvilke den første bærer skjold og hjælm, mens den anden løfter hånden til hilsen? Syd for denne rytter anes kronen af et træ med granatæble? (jfr. syndefaldet fig. 29). Endelig ses længere mod syd hoveder, hænder samt lidt af overkroppen tilhørende tre personer (en kvinde, en skægget og en skægløs mand), hvis oprakte hænder og løftede hoveder for mændenes vedkommende synes vendt i tilbedelse mod et højtsiddende, nu forsvundet mål, sydligst på væggen. Over sidstnævnte fragmenter anes en bølgeranke, som har dannet øvre afslutning.

To af Zeuthens kalker supplerer disse fragmenter, idet de tydeligvis har hentet deres billeder fra triumfvæggens skjoldbuefelter. En samlet rekonstruktion vanskeliggøres imidlertid af påskriftens mangelfuldhed foruden direkte fejl[81]; hertil kommer, at billedfragmenterne ikke i sig selv muliggør en indiskutabel lokalisering i de to felter. Det er dog uden videre klart, at der er tale om figurfragmenter tilhørende samme højtsiddende frise som de ovenfor omtalte, bevarede rester. Tegningerne viser desuden, at denne frise var afsluttet med en dekorativ bort over korbuen, udfyldt af forskellige fantasivæsener: dels »kentaurer«, af hvilke den bevarede blæste på lur, dels affronterede løver og drager (eller slanger). Ud fra frisens eneste delvis bevarede scene, som med nogen sikkerhed kan identificeres (Isaks ofring) er det rimeligt at forsøge en tolkning af de øvrige billedrester som levn af andre gammeltestamentlige scener: Gruppen af tilbedende kunne således være levn af kobberslangens tilbedelse, og i så fald er frisens første og sidste scene typologisk — et gammeltestamentligt forvarsel om Kristi offerdød på korset for menneskenes frelses skyld[82]. Hvis dette er korrekt, må de øvrige malerier være rester af andre gammeltestamentlige scener, som viser frem mod Kristus, og hele triumfvæggens højtsiddende frise har da været en parallel til korbuens profeter, som forudsiger »offerlammet«s komme.

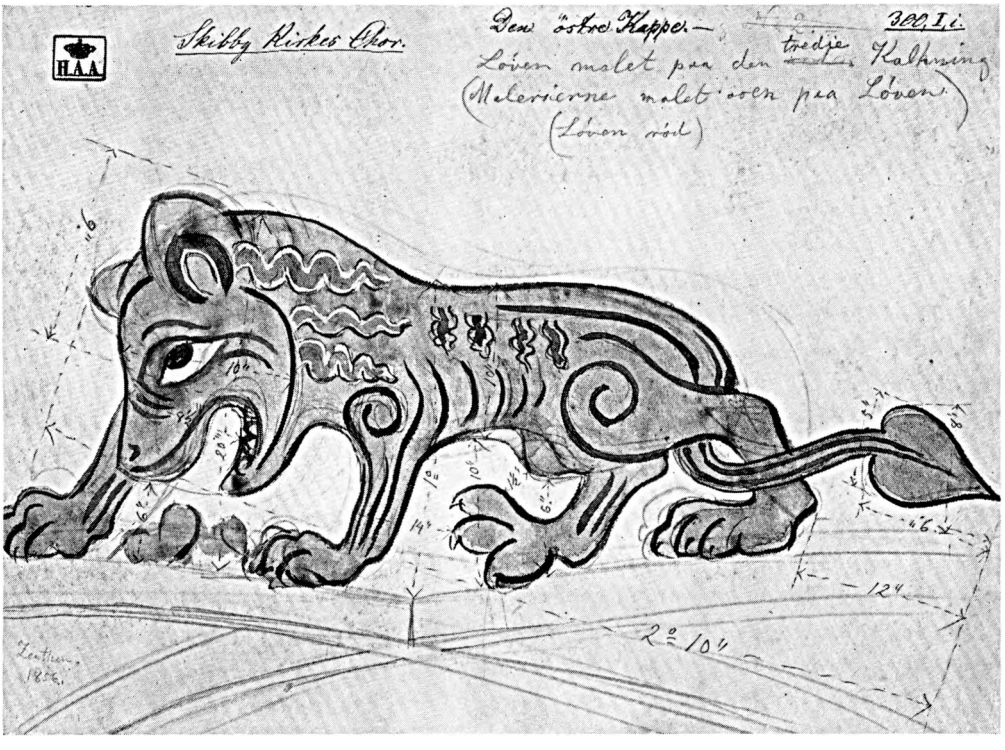

Fig. 32. Skibby. Løvinden, der opvækker sine unger. Farvelagt skitse fra kalkmaleriafdækningen på korhvælvets østkappe, signeret »Zeuthen 1856« (p. 2671).

Den ene kalke viser bl.a. nedre del af to kappeklædte figurer; den ene med en stav, som berører vandmasser, gengivet på karakteristisk middelalderlig vis[83]. Staven er Moses' attribut, og scenen synes da snarest at være overgangen over Det røde Hav, hvor Moses med sin stav åbnede vandene for de flygtende israelitter. Syd for vandet tegnede Zeuthen foden af en knælende person, hvilket passer meget godt med den bevarede gruppe af tilbedende, af hvilke den forreste kan tænkes at være gengivet knælende. Placeres Zeuthens kalke således i det sydlige skjoldbuefelt etableres en nær forbindelse til ryttergruppen, der kan repræsentere Faraos hær, som rider ud for at forfølge israelitterne. Farao symboliserer djævelen og israelitternes mirakuløse frelse, Kristi sejr over djævelen[84]. Den anden kalke viser to mod hinanden vendte personer, af hvilke den ene sidder på en seng. En mulig tolkning er her Isak, der velsigner Jacob. Bag den stående ses en plantestængel og syd for benene af to personer.

Teknik og farver. På triumfvæggen ses over hvælvet, at de urørte malerier er udført på et hvidtelag af vekslende tykkelse ovenover den romanske puds. Følgende farver er endnu bevaret: rødbrunt (konturer, dragter), okker (hår),

malakitgrønt (dragter, bygninger) samt sort og hvidt. Den samme farveskala genfindes på korhvælvet og korbuen, hvor eventuelle tabte eller afblegede farver er opmalet. Figurernes legemer og ansigter — sidstnævnte undertiden med karakteristiske rødmepletter på kinderne — er her kødfarvede.

Det er bemærkelsesværdigt, at farveholdningen på Zeuthens store kalker foruden de nævnte farver præges af blåt og zinnoberrødt. Dette gælder f. eks. østkappens korsfæstelsesfremstilling, hvor en stærk blå farve har afløst den malakitgrønne, som både på selve hvælvkappen og på Zeuthens egen akvarel (fig. 26b) er benyttet til f. eks. korstræet. De store, farvelagte kalker må således, hvad farverne angår, tages med et vist forbehold. Zeuthen har her tydeligvis lagt vægt på at præsentere figurerne så attraktivt som muligt[85]. For flere skitsers vedkommende viser farvenotaterne, at selve farvelægningen ikke nødvendigvis er sket på stedet.

Datering. Korhvælvets ældste, rent dekorative bemaling skal antagelig dateres til o. 1300. Et eksempel fra denne tid, som rummer flere af Skibby-hvælvets karakteristika, såvel dekorative (kvaderimitation, krabber og toprosetter) som figurative, er korsskæringshvælvet i Ringsted, S. Bendt[86]. Isoleret betragtet er Skibbys hvælvingsdekorationer dog vanskelige at datere præcist. Således er ribbekrydsets rosetter nært beslægtet med de fra Roskilde domkirke kendte rosetter af den såkaldte yngre type, der optræder fra 1200'rnes senere del og er gængse i hele 1300'rne og endnu senere[87]. Figurudsmykningen, som efterfølger hele tre rent dekorative hvælvudmalinger, må henføres til 1300'rnes første halvdel[88]. Blandt beslægtede kalkmaleriudsmykninger fra denne tid, som viser forlægsfællesskab kan nævnes S. Martins-billedet i Næstved, S. Morten, endvidere malerierne i Tyvelse og Kirkerup; i sidstnævnte tilfælde er der muligvis tale om en værkstedssammenhæng[89]. Også ikonografisk rummer udsmykningen billeder, som er karakteristiske for 1300'rne (jfr. nedenfor), og f. eks. kan billedet af de tre levende og de tre døde næppe dateres tidligere end dette århundrede[90]. Det er tænkeligt, at Skibbys store gotiske kalkmaleriudsmykning er bekostet af adelsslægten Manderup, som ved denne tid lod sig begrave i kirken (jfr. p. 2694)[91].

Det er beklageligt, at den omfattende gotiske figurudmaling kun delvis bevaredes. Indholdet — betoningen af jordelivets usikkerhed og dets syndige veje — kendes naturligvis også fra andre af tidens kalkmaleriudsmykninger[92], men fylden og udvalget, der rummer så enestående billeder inden for det danske materiale som allegorien over lasterne og »Verden«, sætter ikke desto mindre Skibbykoret i særklasse. Netop i den stærke understregning af den høviske verdens forgængelighed kan man måske se et program, som ikke mindst havde budskab til samfundets magthavere, i dette tilfælde muligvis den indflydelsesrige Manderupfamilie. I alle tilfælde er billederne overalt placeret med

Fig. 33 a—b. Skibby. Farvelagte skitser fra afdækningen af gotiske kalkmalerier på apsisbuen, signeret »Zeuthen 1856<<. a. Nordre halvdel, b. søndre halvdel (p. 2674).

det klart moraliserende sigte at kontrastere verdslighedens elendighed med Kristus og Maria — sjælens eneste mulighed for frelse. Således er Adam og Eva på nordvæggen modstillet Maria med Jesusbarnet[93], Herodes optræder som de hellige tre kongers modpol, de tre jagtglade konger, der pludselig møder døden modsvares af den godgørende Martin, ridderhelgenen. Endelig ser beskueren i søndre hvælvkappes dommedag selve konklusionen og den logiske fortsættelse af den nedenstående vægflades antitese mellem godt og ondt.

3—5) 1500—1600'rne. To †kalkmalede mindetavler fra o. 1582 og o. 1584 (p. 2694). — På *østsiden af skibets østligste hvælvpille* afdækkede Zeuthen 1856 følgende indskrift med sort fraktur: »Cant: 3.VII. Seer Eders Veninde med den Krone hun ..... paa sin Trolofvilsesdag oc hendis hiertis glædis dag«.

INVENTAR

Oversigt. Af det nygotiske inventar, som prægede kirkens indre efter restaureringen 1855, er kun alterskranken og fonten bevaret. Fra ældre tider er især et røgelsekar, ophængt i sakramentskabet i koret, værd at bemærke. Altertavlen fra o. 1600 står ikke på oprindelig plads, men er siden 1890 opstillet ved skibets nordvæg. På alterbordet er i stedet anbragt et krucifiks tegnet af Martin Borch. Jævnaldrende hermed er prædikestolen fra 1896, hvis nuværende staffering udførtes 1963 i forbindelse med anskaffelse af nye stolestader.

Alterbord, vistnok samtidigt med kirken, af frådsten, dækket af nyere fyrrepaneler. Bordet er 97 cm højt. Efter at det 1855[43] blev gjort mindre, er længden 175 cm og dybden 80.

†*Sidealtre.* Ifølge Hofmans beskrivelse havde kirken i katolsk tid syv altre; o. 1763 var der levninger af de fire[94].

Alterklæde, nyt, af grøn silkedamask, svarende til knæleskamlens.

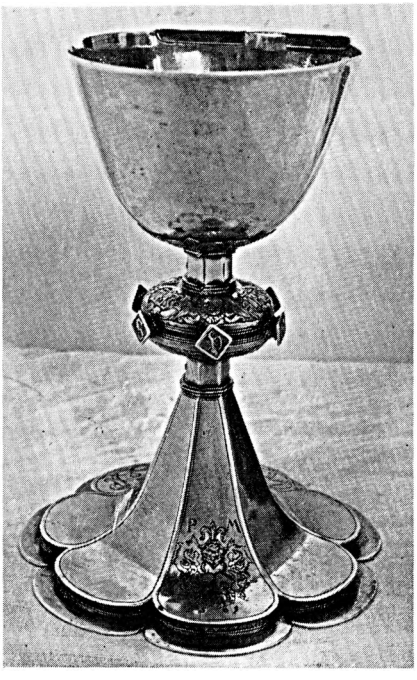
Siden 1894[11] er alterprydelsen et *krucifiks* udført af Carl Aarsleff efter tegning af Martin Borch. Kirkeejeren havde foreslået en kopi af J. A. Jerichaus Kristusfigur, men forslaget forkastedes[95].

Altertavlen, med reliefskåret årstal 1608, er nu opstillet ved skibets nordvæg, i østligste fag. Dens arkitektoniske opbygning kendes fra tavlen i Selsø og er en nøje parallel til Ferslevs (p. 2612, fig. 12, 2766, fig. 10).

Postamentet tredeles af firkantede fremspring med reliefskåret kasetteværk. Herpå står storstykkets søjler, hvoraf de midterste dog kun er halvsøjler. Alle fire har prydbælter med fladsnitværk og glatte søjleskafter med et ikke helt korrekt kompositkapitæl. Storfelternes arkader har omløbende ramme, som brydes af profilkapitæl. Over sidefelternes lidt lavere arkader sidder en trekantgavl med englehoved i strålekrans, der ligesom midtfeltet med dets drevne korsfæstelsesrelief er udført i zink o. 1870. Gesimsen har fremspring over de yderste, frie søjler. Topstykkets kvaderstensarkade flankeres af korintiske søjler med prydbælte dannet af akantusblade, svarende til storsøjlernes i Selsø. I vingerne ses reliefskårne våben tilhørende Ioachim Bülow, lensmand på Frederiksborg 1604—12, og hans hustru Fru Else Grubbe, og derunder deres initialer med årstallet 1608. Gesimsen har udkragende kronliste, som må formodes at have båret en trekantgavl svarende til Ferslevtavlens.

Træværket er ferniseret med forgyldning på enkelte ornamenter og med nye, forgyldte frakturindskrifter[96]. I postamentet citater fra Joh. 14,6, Matth. 11,28 og Joh. 11,25 og i storfelternes arkader fra Joh. 17,3 og Joh. 17,8. Et fotografi fra 1860'erne (fig. 15) viser, at der dengang sad †*malerier* i stor- og topfelt. Storfeltets ser ud til at være en kopi af Thorvaldsens Kristusfigur; i topfeltet var et billede af en kalk i strålekrans (sml. Himmelev DK. Kbh. Amt p. 653

Erik Skov 1957

Fig. 34—35. Skibby. 34. Oblatæske 1764 (p. 2688). 35. Alterkalk (p. 2687).

og Selsø p. 2614). — Efter at væggen bag altret 1889 var revet ned, hvorved apsidens kalkmalerier blev synlige fra skibet, opstilledes tavlen på sin nuværende plads.

†*Sidealtertavle?* Ifølge indberetning til Hofman fandtes der o. 1750 i våbenhuset et Gregoriusbillede, hvorefter kirken havde navn[2].

Altersølv. *Kalken* (fig. 35), med graveret årstal 1601, er 19,5 cm høj og har sekstunget fod forsynet med fodplade og standkant, hvis dekoration består af rude mellem dobbeltstreger. Det sekskantede skaft brydes af fladtrykt knop, som på midten har ornamenter svarende til standkantens, flankeret af profilringe. Herpå er loddet seks rudebosser med graveret fraktur: »ihesvs« på skraveret bund. På knoppens over- og underside findes en dreven dekoration bestående af skiftevis englehoved og »IHS« i kartouche. Det samtidige bæger hviler i en skål af liljer og kasetteværk. Tre fodtunger prydes med graveringer: Kristus på korset flankeret af Maria og Johannes, derefter et Jesumonogram og på den modstående tunge våben tilhørende Peder Mund, lensmand på Frederiksborg 1597—1604; herover initialerne P M og årstallet 1601. På fodpladen ovalt mesterstempel med bomærke (Bøje 125 og 131). Stemplet står enten for Johan Post, der blev mester før 1585 og omtales 1615—22, eller for Jørgen Prytz, omtalt 1600—12. Samme stempel findes på sygekalken, som bærer

våben og årstal svarende til alterkalkens, og på en sygekalk, som Eske Bille og hans hustru 1605 skænkede til Krogstrup kirke (p. 2715). Foden på samme kirkes kalk, skænket 1635, og på den i Uvelse (p. 2154, fig. 18), skænket 1633, er ligeledes forsynet med dette mesterstempel. — Under alterkalkens fod er graveret vægtangivelsen: xxxxiiii lodt.

Disk, glat, med graveret indvielseskors på randen, 14,3 cm i tvm. Under bunden tre ens stempler for Christian Lindahl Christensen (Bøje 848), der fik borgerskab i København 1807 og 1822 flyttede til Roskilde, hvor han døde 1848. Da disken ikke er stemplet med Københavnsmærke, men mestermærket er gentaget, som man ikke sjældent gjorde i provinsen, må disken formodes at være fra hans tid i Roskilde. Anskaffelsen kan måske ses som resultatet af et ønske 1832, gentaget 1833, om at få altertøjet byttet med noget bedre[13].

Oblatæske (fig. 34), 1764, cylinderformet, 8 cm i tvm. og 4,5 cm høj. Under låget graveret skriveskrift: »Til Guds Ære udi Schibbye Kierke Aar 1764. H.J.W. M.C.S. 2. Sam: 7: v: 18: Psalm: Cxvl v: 16 17 18«. Initialerne står for kirkens præst 1751—83, Hans Jacob Weile og hustru Mette Cathrine Selmer. Under bunden fire stempler: slidt mestermærke ?W over 1760, Københavnsmærke 1764, guardeinmærke for Fredrik Fabricius[97] og månedsmærke. Mestermærket kan stå for Christian Wærum, der fik borgerskab 1760 (Bøje p. 84).

Vinkande, af kongeligt porcelæn, sort med guldkors, og tilsvarende *skål* fra midten af 1800'rne.

Sygekalk, med graveret årstal 1601, stort set svarende til alterkalken, dog har knoppen ingen rudebosser. På foden de samme graveringer som på kalken og på fodpladen tilsvarende stempel. Under bunden graveret vægtangivelse: »xiii lodt«. 11 cm høj.

Alterstager, gotiske, 40 cm høje, med profileret fod- og lyseskål. Det cylinderformede, let koniske skaft brydes af tre flade ringe hvorimellem små rundstave (jfr. Skuldelev p. 2584 med note 34). Syvarmet *stage,* fra o. 1900.

Sakramentskab, middelalderligt. Den yderste låge mangler, men en gitterlåge af krydsede smedejernsstænger er bevaret, såvel som en egetræsramme i muren, 64x38 cm og 19 cm dyb. I korets nordvæg.

Røgelsekar (fig. 37), gotisk, med bomærke på foden. Tilsvarende mærke findes på et kar fra Valløby kirke, nu i Køge museum (DK. Præstø p. 303 og 1097). Siden 1904 ophængt i korets vægskab[98]. † *Røgelsekar.* Inventariet 1620 opregner to kar, det ene formentlig det eksisterende[12].

†*Akvamanile.* 1620 forefandtes en kobberhest[12].

†*Messehagler.* 1620 nævnes tre messehagler, en af gyldenstykke, en af rødt, prentet fløjl og en grøn damaskes. Herefter er der ikke redegjort for messehaglernes udseende.

N.E. 1973

Fig. 36. Skibby. Font, anskaffet 1855. Efter tegning af H. Sibbern (p. 2689).

Alterskranke (sml. fig. 17), 1855, af støbejern, nygotisk[14], muligvis udført efter tegning af H. Sibbern, jfr. font, †pengeblok og †salmenummertavler.

Døbefont (fig. 36), anskaffet 1855[14], af bronceret jern, med ottesidet fod, skaft og kumme, som smykkes af nygotiske ornamenter. Efter tegning af H. Sibbern. Vest for skibets østligste pille. En †*font* af sten med kobberfad forefandtes 1804[99].

Dåbsfad, formentlig fra 1900'rne, af messing, glat.

Dåbskande (fig. 38), af tin, 26 cm høj, anskaffet efter synets anmodning 1862 med henvisning til kirkeloven af 19. febr. 1861. Tilsvarende kander findes i Ferslev og Vellerup (p. 2770 og 2788), sidstnævnte stemplet CMS for Carl Magnus Svanberg, København, der blev mester dette år.

†*Fontelåg* af kobber er nævnt i inventariet 1620[12].

Korbuekrucifiks, 1500—25, sengotisk. Den 128 cm høje Kristusfigur hænger i skråt strakte arme med krumme fingre. Hovedet er sunket helt ned mellem skuldrene og hælder en smule mod højre, hvorved venstre skulderparti bliver kraftigt fremhævet. Den flettede tornekrone er meget ødelagt, det samme gæl-

der næsen. Øjnene er lukkede, skægget blødt lokket ligesom håret, der falder ned på begge skuldre. Kroppen er blidt modelleret. Lændeklædets vandrette, næsten knitrende folder brydes af en trekantet flig; ved figurens venstre side er det knyttet i en knude med snip, og i højre er en flig ligesom blæst til side. De skarptryggede ben og fødderne er strakte. Det hvælvede korstræ har hulede kanter, hvori findes en not uden spor af krabbeblade eller andet. Korsenderne er skåret af. I korsskæringen stor, glat cirkelskive. Ved en istandsættelse 1953 afrensedes yngre farvelag, hvorunder fandtes spredte rester af oprindelig staffering, som ikke lod sig bevare, hvorfor krucifikset nu fremtræder i blank eg. Den oprindelige staffering var på tynd kridtgrund; figuren havde bleg kødfarve, hår og skæg var brunt, tornekronen grøn. Det forgyldte lændeklædes foer var blåt (bjergblåt, azurit?). Korstræet var grønlig laseret med cinnoberrøde skråkanter og blåt i hulkelen yderst. 1890 ønskedes det restaureret og ophængt i kirken[95], hvilket dog først skete 1954, efter at det en årrække havde ligget på våbenhusloftet, og siden 1939 været deponeret i Nationalmuseet. Nu på skibets nordvæg.

Prædikestol og himmel, med reliefskåret årstal 1896[11]. Helt enkel, med glatte fyldinger. Blygrå med forgyldte lister, himlens underside blå og blågrøn. I skibets sydøsthjørne. Den †*prædikestol* stammede ifølge H. Storck fra 1595 og havde fyldinger med foldeværk[100]. I begyndelsen af 1800-tallet trængte den til istandsættelse, og midt i århundredet ønskedes den flyttet længere mod øst. En affasning på sydsidens anden pille viser, hvor stolen stod. 1855 blev den malet og forsynet med ny himmel; den gamle ansås 1846 ikke for sikker[14].

Stolestader, 1962[11], blygrå med hvide, rektangulære gavlfelter. **Stole* (degnestol?). Ialt fire gavle og et sidestykke opbevares i Nationalmuseet. De hører sammen to og to; muligvis har det ene sæt sammen med sidestykket hørt til en degnestol. To gavle, en med reliefskåret årstal 1578, har rundbuefelt med foldeværk og derover et smalfelt med reliefversaler: »Anders: Ma« og på den anden årstallet med romertal. Øverst et trekantfelt med akantustreblad, hvis top er savet af. Købt til Nationalmuseet 1903 (inv. nr. D 5430). To andre gavle med tilsvarende rundbuede foldeværksarkader, hvorover smalfelt med indskrift har antagelig haft samme øvre afslutning. I smalfeltet læses på den ene: »1579«, på den anden er feltet delt og rummer to forskellige bomærker flankeret af henholdsvis »NO« og »LI«. 1910 købt af Nationalmuseet (inv. nr. D 7390). Alle fire gavle bærer spor af grøn og rød maling, som formentlig stammer fra en tid, hvor gavlene indgik i et skab i privateje.

Hvad angår skæringerne hører disse snarest til en gruppe fra egnen omkring Roskilde f. eks. degnestolen i Særløse og en †degnestol i Kirke Hvalsø, 1579 og 1578 (DK. Kbh. Amt p. 833 og 849). — Om kirkens †*stole* vides, at en snedker 1616[12] gjorde nogle færdige, og at Jacob A. fra Skibby 1665 lagde ny

N. E. 1973

Fig. 37—38. Skibby. 37. Røgelsekar (p. 2(588). 38. Dåbskande (p. 2689).

bund i stolene[16]. Ved hovedreparationen 1855 opstilledes nye stolestader, som skimtes på ældre fotografier[14]. De var åbne med udsavede sidestykker, havde lige ryg bestående af to vandrette brædder og var egetræsmalede. *Præstens stol* omtales fra 1808 til 1815. Døren fra kirkegården til *herskabets stol* kunne ikke lukkes 1806 og blev fornyet 1830[13]. Dens spor skjules af altertavlen på skibets nordvæg i østligste fag.

†*Pengeblok* (fig. 396b), 1855, efter tegning af H. Sibbern. Samtidig anskaffedes to †*pengetavler*[14]. Ny *pengebøsse* af messing.

Dørfløj. 1855, spidsbuet, med diamantbosser inden for glat ramme. Til våbenhuset. †*Dørfløje*. En tilsvarende mellem kor og sakristi skimtes på et ældre fotografi (fig. 15). 2) Ifølge H. B. Storck var døren til våbenhuset før restaureringen forsynet med foldeværk samt en indskrift: »Da Paulus Eliæ (!) var Kirkeværge«. Den fladbuede dør fjernedes 1855[101].

†*Pulpitur*. 1854 mente synet, at pulpituret under tårnet uden skade kunne borttages[14]. Se tillige p. 2648.

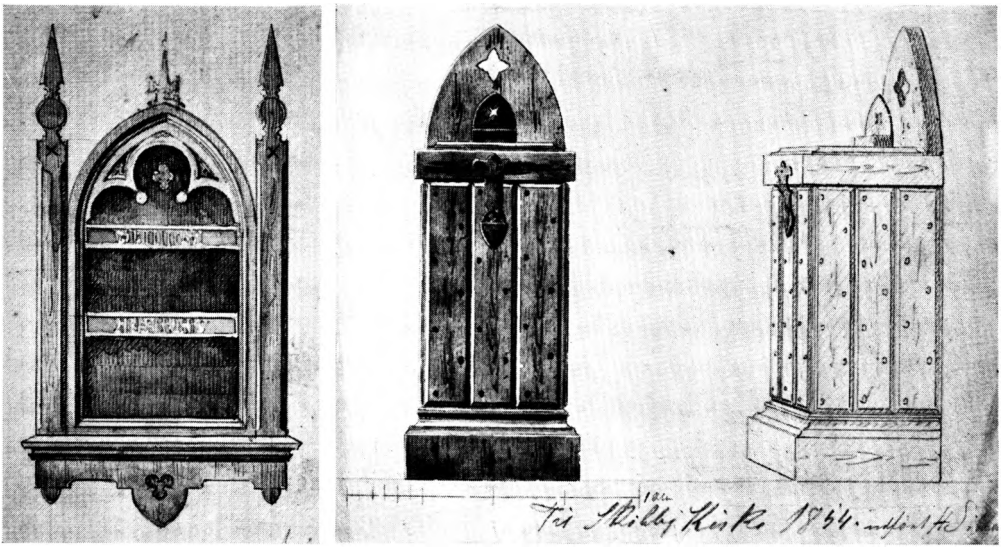

Fig. 39 a—b. Skibby, a. †Salmenummertavle (p. 2692). b. †Pengeblok (p. 2691). Tegninger af H. Sibbern 1855. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

Orgel, bygget 1927 af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Et manual med syv stemmer, anhangspedal, oktavkoppel og svelle. Pneumatisk keglevindlade. Façade tegnet af Johannes Tidemand-Dal. Hvidmalet, på pulpitur ved skibets nordvæg over indgangsdøren. Indtil 1927 anvendtes et †*harmonium*. 1890 havde kirkeejeren på egen bekostning ladet et orgel anskaffe og opstille i kirken på en forhøjning[11].

Salmenummertavler, nye, til skydenumre, med spærformet afdækning. 1855 anskaffedes seks †*salmenummertavler* udført efter tegning af H. Sibbern (fig. 39a)[14].

To *malerier,* ophængt 1970, af Knud Agger, olie på lærred, malet over bibelens ord om mørket, der rugede over verdensdybet og Gud, der sagde: »Bliv lys«. Farverne i det østligste billede er blå-sort og hvidt, i det vestligste overvejende orange og hvidt. På skibets nordvæg.

Lysekrone, 1600'rne, barok, med to gange otte s-svungne lysearme, hvis indre slyng ender i roset. På midten ses et delfinhoved; de flade lyseskåle er yngre. Over en stor hængekugle har skaftet tre flade led, hvorfra udgår de to sæt lysearme og fra det midterste otte delfinformede pyntearme. Skaftet krones af flakt dobbeltørn. I koret.

Fire nyere kroner af barokform, er ophængt i skib og tårnrum; desuden ligger der én på våbenhusloftet. En helt ny lysekrans hænger over fonten.

Klokker. 1) 1806, støbt af »J. C. Gamst i Kiøbenhavn Anno 1806«. Tvm. 80 cm. Indskrift om halsen, mellem borter. 2) 1879, fra Bochumer Verein Guss-

stahlfabrik. Tvm. 100 cm (jfr. †klokke nr. 6). Begge er ophængt i vuggebomme 1950 af August Nielsen Roslev.

†*Klokker*. 1) 1515, støbt af Johannes Fastenowe. Ifølge indberetning til Hofman fra pastor Weile 1758[28] læstes på klokken: »Ad crucis obseq(u)ium festinat, me resonante, Vulgus persolvens vota Precesq(ue) Deo Petrus Brun: Johannes fastenouæ: me fecit Anno Domini: M:D:XV. tutoribus Ecclesiæ« (»Til korsets lydighed iler folket, når jeg ringer, for at opfylde deres løfter og bønner til Gud. Da Peter Brun var kirkeværge, gjorde Johannes Fastenowe mig i Herrens år 1515«). Tilsvarende indskrift findes på en klokke, der også er støbt af Fastenowe 1515, i Kildebrønde (DK. Kbh. Amt p. 993 og Uldall p. 259f.). 2) Af ukendt alder, blev afleveret ved klokkeskatten 1528[102]. 3) 1580, med indskriften: »Si deus pro nobis qvis contra nos? Her Laurs Lorense Suobus, Prest i Skibye. Peder Ibsen og Povel Jude Kirke Verge lod denne Klocke stöbe af nye 1580«. Klokke nr. 1 og 3 hang i tårnet 1758. 1816 var den store klokke så beskadiget, at der ved ringning idelig blev slået stykker af den[13]. Det er muligvis den, der 1850 blev omstøbt (jfr. †klokke nr. 6). 4) En klokke på 1 skippd. 3 lispd. afleveredes 1602[103]. 5) 1688, af ukendt støber, svarende til en samtidig klokke med tilsvarende indskrift i Sæby kirke, som også hørte under Egholm. Skibbys klokke, som allerede 1758 hang i Vellerup kirke, blev omstøbt 1898; på den nye blev indskriften fra den gamle gentaget (jfr. p. 2791).
6) 1850, støbt af H. Gamst og H. C. Lund[104]. 1879 blev den erstattet af klokke nr. 2.

Klokkestol, samtidig med tårnet fra 1700, af eg, med dobbelte skråstivere. Til to klokker af forskellig størrelse.

GRAVMINDER

†*Mindetavler*. 1) O. 1582 over Lauritz Jørgenssø(n), tidligere sognepræst til Skibby, † 1582[105]. Kalkmalet indskrift med sort fraktur på hvid bund, indrammet af gulligrød renæssancekartouche med lyserøde detaljer og sorte rammelinjer. Aftegnedes af Zeuthen inden nedbankningen 1855. På korets nordvæg.

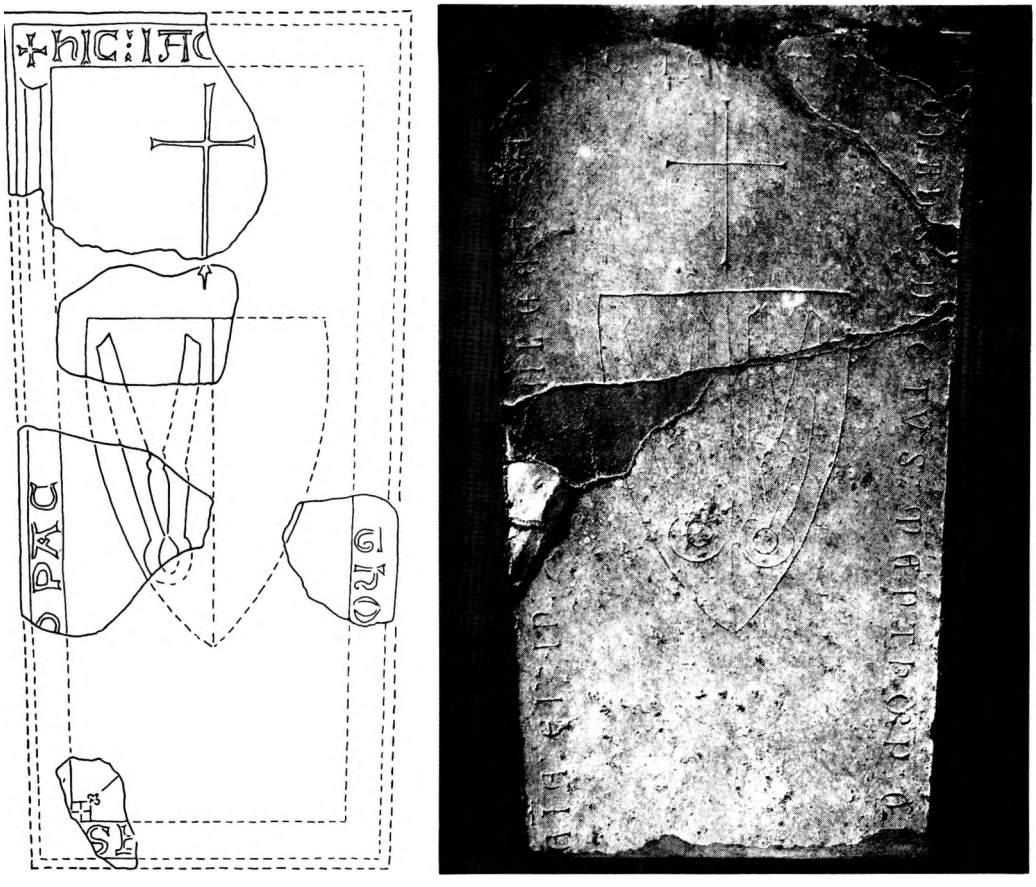
2) O. 1584 over Peder Hansøn Clare, tidligere præst i Skibby, † 1584. Indskriften ifølge Zeuthens afskrift svarende til den foregående og således antagelig en kalkmalet pendant hertil. På korets sydvæg.

Epitafier. 1) 1677. Dorete Peders D(atter) Bage, trolovet med Apel Willumsøn af Colding, † 7. maj 1675. Opsat af forældrene hr. Peder Søfrensøn Bage L(oci) P(astor) og Ingebore Madtzd(atter). Enkel, sortmalet tavle af eg, 60 x 43,5 cm, indrammet af tandsnit og æggestav inden for kraftig profilliste. De bevarede dele af kursivindskriften fremtræder forgyldt på sort bund, mens der til den del, som rekonstrueredes på sikre spor ved en restaurering 1956, er anvendt gul farve. Tandsnittene er delt i grupper malet med guld og rødt, grønt og hvidt. På de glatte hjørneflader ses hvidt maureskornament. 1920 i tårnrummet, på vestsiden af skibets pille, nu på skibets sydvæg.

2) O. 1751. Hr. Peder Gødessøn, tidligere sognepræst i Skibby, provst i Horens herred, født i Riibe 23. sept. 1685, vandrede 65 år og 8 måneder i denne verden, præst i Fensmarch og Riislöf 3 år, i Schibbye 25 år. I samme 28 år gift med Maren Niels Daatter Holm, født i Nykiöbing på Mors 23. dec. 1684, begge døde om eftermiddagen 22. maj 1751. Epitafiet opsat af deres efterlevende eneste søn, Göde Pedersen. Glat trætavle, 200x130 cm, i profileret ramme, som foroven er svunget og på midten brydes af muslingeskal, mens små volutter stikker ud til siderne. Indskrift med forgyldt skriveskrift og store skønskriftbogstaver på sort bund. Rammen er marmoreret i rødgrå farver. Et lignende, enklere udformet epitafium findes i Skuldelev (p. 2593 med fig. 10). På nordvæggen i tårnrummet.

†*Epitafium*[106]. O. 1783. Hr. Hans Jacob Weile født i Tryggelev præstegård på Langeland 1702, 1727 hører i Assens latinske skole i seks år, sognepræst i Hornum og Snæbbum 1732—51, derefter præst i Schibby og provst i Horns herred. I 48 år gift med Mette Catharina, født Selmer, † 12. okt. 1780 i sin alders 69. år. Velsignet med 5 sønner og 10 døtre, hvoraf 4 sønner og 1 datter er døde. Provsten døde 3. nov. 1783 i sin alders 82. år. På »nordre side af triumfbuen«.

Gravsten (fig. 40b) o. 1305(?). »Hic : iacet : nicolaus : dictvs : manthorp : qvi : (obiit) : anno : d(omi)ni : m : ccc v [:] at : a(n)i(m)a : e(ius) : in : X[… o : præv]aleat : am(en)« (»her ligger Niels kaldet Manthorp, som døde i Herrens år 1305; men måtte hans sjæl være stærk i Kristus. Amen«). Indskriften, for-

N. E. 1973

Fig. 40a—b. Skibby. Gravsten over medlemmer af Manderup-slægten. a. Skitse af brudstykker fra sten over ukendt familiemedlem. Tegnet af H. J. 1977 (p. 2695). b. Niels Manderup, † o. 1305(?) (p. 2694).

dybede majuskler mellem udslidte rammelinjer, er suppleret efter Løfflers og Abildgaards tegninger; men på grund af forkortelsesstregen over V foran 'at' må det understreges, at årstallet og oversættelsen af 'at' er usikker. Rød, trapezformet kalksten, oprindelig 220x105-85 cm, nederste ende afslået ved varmeindlægning 1935. Øverst på stenen et fordybet, latinsk kors med pig forneden. Derunder et lodret delt skjold med to uldsakse tilhørende den nu uddøde adelsslægt Manderup, der var opkaldt efter byen af samme navn i Skibby sogn[107]. Løffler betragter stenen som det ældste monument med adelsskjold og årstal[108]. 1855 lå den i koret, hvorefter den flyttedes til tårnrummet.

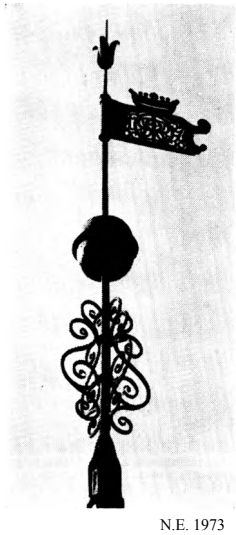
2) (Fig. 40a). Fem brudstykker af en tilsvarende sten. Beskedne rester af indskrift og våben viser, at den er lagt over et medlem af samme familie. Af indskriften kan kun læses »Hic iac[et]... [man]tho[rp]...as...o pac[et]...«. Et af stykkerne viser en enkel hjørnedekoration med en fransk lilje inden for den

indre rammestreg. Brudstykkerne fandtes som hjørnesten i alterbordet 1855, blev derpå lagt i apsidens gulv og 1889 indmuret i væggen samme sted.

3) 1666. Peter Severin Bage, præst i Skibby, med to hustruer og syv børn[109]. Grå granitsten, 183x117—108 cm. Latinsk indskrift med fordybede versaler, derunder årstallet og nederst på stenen sammenskrevet PSB. I koret.

†*Gravfliser*. 1584, af tegl. Fliserne er omtalt i et brev dateret 28. juli 1854 fra pastor Storck, som skriver, at de var glacerede og målte et qvarter i kvadrat ($^1/_4$ alen = ca. 15,7 cm). På en af dem sås årstallet, på andre ordene »død« og »begraf« med versaler. Kirkens præst, Peder Hansen Clare døde 1584, jfr. †mindetavle nr. 2.

Kirkegårdsmonument. O. 1850. Støbejernskors over gårdmand Dines Jensen og hustru Ellen Larsdatter. På kirkegården syd for kirken.

N.E. 1973

Fig. 41. Skibby. Vindfløj med årstal og kirkeejernes spejlmonogram, opsat på tårnet fra 1700 (p. 2652).

KILDER OG HENVISNINGER

RA. DaKanc. B 99. 1591—92. Fortegnelse på kronens gejstlige gods, indsendt af lensmændene i henh. til kgl. missive af 28. dec. 1590. III Sjælland. — *Rtk.* Resolutioner 1660—1719. — *Universitetets arkiv.* Nr. 85. Acta consistorii 1672—85 (nr. 11). — *LA. Skibby sognekaldsarkiv.* B. 1764—1833. Liber daticus med kirkesyn og visitatsbemærkninger. — *Egholm gods.* Adkomstdokumenter m.m. 1650—1824. — Korrespondance jordebøger m.m. 1803—06. — *Ved embedet.* Skibby embedsbog 1833ff. — Skibby sognekalds kirkesynsbog 1862ff. — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet. Indberetninger af Henry Petersen 1873—74, E. Rondahl 1891 (kalkmalerier), E. Rothe 1900, 1903 og 1906 (kalkmalerier), M. Mackeprang 1920 (bygning), V. Hermansen 1920 (inventar), Egmont Lind 1939 (kalkmalerier), N. J. Termansen 1953 og —55 (krucifiks), 1955 og —56 (epitafium) og Aage Sørensen 1963 (farveafsætning, staffering og eftersyn af inventar). — Bygnings- og kalkmaleribeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventarbeskrivelse ved Marie-Louise Jørgensen og orgel ved Ole Olesen.

Fyldige *udskrifter* af arkivalier kirken vedr. findes i NM.

Tegninger. NM. To tegninger af middelalderlig gravsten over Niels Manderup, udført af Søren Abildgaard 1759. — 21 tildels farvelagte blade, udført af H. B. Storck, hovedsagelig fra 1850' og 60'erne (bl.a. planer, snit, opstalter, perspektivkonstruktioner og eksteriører af bygning og romanske kalkmalerier; akvarel af røgelsekar, blyantstegning af alterkalk). — 41 blade og 36 kalker, i hovedsagen farvelagte og udførte af C. O. Zeuthen 1855—56 og 1858—59 (den altovervejende part omfattende korafsnittets romanske og gotiske kalkmalerier; generalplan og eksteriør). — Blad med interiør fra våbenhus samt triumfvæggens bevarede dommedagsfragment, udført 1873 af J. B. Løffler. — To blade med farvelagte opmålinger og perspektivisk afbildning af det romanske apsismaleri samt enkeltstudier fra den gotiske udmaling; akvarel af triumfvæggens romanske dommedagsfragment, alt udført af E. Schiødte 1877. — Et blad med plan, snit og opstalter, udført af Martin Borch 1888. — 31 farvelagte kalker af enkeltheder i det romanske apsismaleri samt den gotiske udsmykning, udført af E. Rondahl 1889; pennetegning af krucifiks, udført af samme kunstner, antagelig 1891. — Fem farvelagte kalker af enkeltheder i det romanske apsismaleri, udført af E. Rothe 1903. — Farvelagt blyantstegning efter dragefrisen, udført af J. Kornerup. — Tegning af klokke nr. 1, udført af Charles Christensen. — Blad med to akvarelkopier efter Zeuthens aftegninger af korhvælvets kapper. — *Kunstakademiet. Samlingen af arkitekturtegninger.* Fem farvelagte blade med tegninger af font, pengeblok og salmenummertavler (tre udkast), udført 1854 af H. Sibbern. — *Institut for arkitekturhistorie.* Tværsnit, målt ved triumfmuren samt forskellige murtekniske detaljer og rekonstruktionstegninger, udført af E. Hansen 1961.

Notebøger i NM. Kornerup II, 42. XI, 10. XVI, 1. — Uldall I, 142.

Litteratur. Architekten, VI, 1903—04, p. 386—90 (H. Storck: Om tilsynet med de architektoniske monumenter fra fortiden), 405—08 (W. Mollerup: Om restaureringerne i Skibby kirke. Svar til professor Storck), 415—16 (H. Storck: Om tilsynet med de architektoniske monumenter fra fortiden), 425 (W. Mollerup: Replik til professor Storck), 454—60 (H. Storck: Om restaurering), 465—66 (Martin Borch: Om Skibby kirke m.v. samt et svar fra professor Storck) og 491—95 (Eigil Rothe: Beretning om den sidst foretagne restauration af apsisbilledet i Skibby kirke). — A. Fang: Skibby kirke og vore gamle kalkmalerier, i Illustreret Tidende, XLIX, nr. 49, 1908. — J. Kornerup: Skibby kirke og dens kalkmalerier, i KirkeHistSaml. 5. rk., V, 626—37. — A. Garboe: Af Skibby sogns præstehistorie, i ÅrbFrborg. 1952, p. 65—87. — J. Steenberg: Skibby kirke, i ÅrbFrborg. 1952, p. 44—64.

[1] S.R.D. V, 617. [2] I en indberetning 1755—73 nævnes, at der i våbenhuset findes et S. Gregorii billede, hvorefter kirken har navn, jfr. NM. 2. afd. Håndskrifter. Hans de Hoffman: Siellands Kirckers etc. Beskrivelse. 1755—73. Tom. 1. I indberetningen 1873 anses dette for en hypotese, og det foreslås istedet som mere sandsynligt, at kirken har været viet den S. Morten, som fremhæves i kalkmaleriudsmykningen på korhvælvets vestkappe. [3] Repert. 1. rk. nr. 4527. [4] Ibid. nr. 5640 og 2. rk. nr. 4725. [5] Suhms Saml. II, 1, 151. [6] Landebogen p. 162. [7] H. F. Rørdam: Hist. Saml. og Studier I, 1891, p. 325. [8] 1673 har såvel Oluf Rosenkrantz som fru Vibeke Rosenkrantz begæret patronatsret, hvorfor det besluttes, at den, der forærer flåden det største metalstykke, skal få den. Året efter skødedes kirken til O.R., jfr. RA. 11.59. Rtk. Resolutioner. 1660—1719. Det kgl. skøde er dateret 14. juni 1678, jfr. Kronens Skøder II, 449 f., jfr. V, 410. [8a] RA. DaKanc. Seks års kirkergsk. [9] Jfr. C.O.Bøggild-Andersen, i Hist. Tidsskr. 11. rk. V, 1ff. med henvisninger til den tidligere, meget omfattende litteratur. [10] Virkeligheden har dog næppe været helt så velordnet som på Z.s plan, hvor samtlige efterromanske kirkevinduer f. eks. har fået ensartet form, jfr. fig. 13. Så sent som 1880 ønskedes et passende hegn mellem kirkegården og skolens plads, der benyttedes til svinegård, jfr. Ved embedet. Synsprot. 1862ff. [11] Ved embedet. Synsprot. 1862ff. [12] RA. DaKanc. Seks års kirkergsk. [13] LA. Skibby sognekaldsarkiv. Liber daticus 1764—1833. [14] LA. Sjællands stiftsprovstearkiv. Lynge-Frederiksborg, Ølstykke og Horns hrdr.s provsti. 1831—62. Synsprot. [15] Forbruget opregnes til 7 egetræer, 14 fyrretræer, 14 savdeller og 2 lægter. Endelig omtales en stor syldsten, som kørtes til tårnet, jfr. note 12. [16] RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1661—72. Kirkergsk. for Abrahamstrup amt, Horns hrd. m.m. [17] Jfr. note 14. Fortsatte problemer med fugtighed, specielt omkring kor og apsis var foranledningen til, at brolægningen 1881—82 udfugedes med tjærebeton, jfr. skrivelse af 18. nov. 1882 fra stamhuset Egholm til mindesmærkedirektionen (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv); 1889 må brolægningen være omlagt i forbindelse med dræning, jfr. p. 2656. [18] Jfr. DK. Maribo p. 1506. [19] Snittet gennem gavlen viser også, at opmuringen af det enkelte skifte er indledt med anbringelse af façadernes tilrettede sten. Mellem disse to ydre skaller er udlagt et fyldlag af frådsten, hvorover mørtelen er udgydt, indtil der var etableret en mørtelflade i hele murbredden som underlag for næste skifte. [20] Jfr. artiklen »Om Kirkerestaurationer«, signeret »Z.«, i Dagbladet, 4. juni 1869. [21] Undersøgelsesberetning ved Martin Borch, dateret 17. nov. 1888 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv). Jfr. i øvrigt Jørlunde (p. 2236, fig. 10) og Skuldelev (p. 2576). [22] Midterfagets buer er fra restaureringen og støbt i kunststen. [23] Andre eksempler på en lignende arkitektonisk indflydelse fra stiftsbyen er den nærliggende Krogstrup (p. 2727, fig. 8), Nr. Jernløse (Holbæk amt, Merløse hrd.), Kildebrønde (DK. Kbh. Amt p. 978), Slaglille og Kværkeby (DK. Sorø Amt p. 342, 497f.). Om blændingsprydede Roskildekirker, jfr. DK. Kbh. Amt p. 32, 64; endvidere Fr. Beckett: Danmarks Kunst I, 1924, p. 45ff. [24] Blandt mange eksempler kan nævnes: Skelby, Ørslev (DK. Præstø p. 648ff., 922), Skelskør, Eggeslevmagle (DK. Sorø p. 242ff., 776ff.), Søborg (p. 1100ff.) og Nykøbing Sj. Jfr. endvidere Vilh. Lorenzen: Toskibede kirker i Danmark, i Architekten, VI, 1903—04, p. 477—83; 485—91. [25] Østmuren har falsgesims af små gule sten. [26] Gruppen med det forsænkede bånd omfatter bl.a. Snostrup, Gerlev og Ferslev (p. 2311 med note 20,2514,2761).—Skjoldblændingsgavlens fineste repræsentant i fjordområdet er sakristiet ved Oppe Sundby; endvidere Gerlev og Ferslev (p. 2289f., 2513, 2760). Jfr. K. de Fine Licht: Øresundsmotiver, i Nationalmuseets Arbejdsmark, 1976, p. 33ff. [27] Jfr. M. Mackeprang: Vore landsbykirker, 2. udg., 1944, p. 154. [28] LA. Bispearkivet. 1758—59. Hist. efterretn. til Hofm-Fund. [29] Åbningens indre form er angivet på flere tegninger af apsisudmalingen, ligesom dens ydre form ses på forskellige eksteriørgengivelser fra tiden før restaureringen 1869. [30] Jfr. skrivelse fra mindesmærkedirektionen til J. Kornerup, dateret 31. maj 1889 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv). [31] Omtales, fordi en »hugger« må hugge

noget af spirets spån, så mureren kunne komme til at dække taget med tagsten, jfr. note 16. [32] Denne type flisebelægning har været overordentlig benyttet ved istandsættelser i 1800'rne, jfr. f. eks. nabokirkerne Kyndby og Krogstrup (p. 2710, 2735). [33] Jfr. brev fra kammerherre Haffner til Worsaae, dateret 12. juni 1855 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv). [34] Jfr. brev fra Zeuthen til Worsaae, dateret 26. aug. 1855 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv). [35] Jfr. H. Storck: Om tilsynet med de architektoniske monumenter fra fortiden, i Architekten, VI, 1903—04, p. 389. Fra samtiden bemærker man en artikel i Dagbladet (note 20). [36] Ifølge arkitekt Curt von Jessen er Skibby-tårnets pudsbehandling foretaget med en porøs cementmørtel af ringe kalkindhold. Murstensimitationen er udført med betydelig teknisk raffinement, idet den grå puds er overtrukket med 1 mm tykt lag rødfarvet puds, hvori fugningen er udskåret og herefter opfuget med grå puds. Jfr. i øvrigt murbehandlingen på nabokirken Krogstrup, udført ved restaureringen 1881—82 (p. 2734). [37] Kirkeejerens tilladelse til arbejderne, der finansieredes af Stamhuset Egholm og mindesmærkedirektionen i fællesskab, forelå 27. febr. 1889 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv), jfr. i øvrigt arkitektens plan for arbejdet (note 21). [38] Jfr. redegørelse for udførte arbejder, fremsendt af stamhuset til mindesmærkedirektionen 18. nov. 1882. [39] Jfr. Martin Borch: Om Skibby kirke m.v., i Architekten, VI, 1903—04, p. 465f. Endvidere følgende note. [40] Jfr. indberetninger samt E. Bothe: Beretning om den sidst foretagne restauration af apsisbilledet i Skibby kirke, i Architekten, VI, 1903—04, p. 491ff. [41] Samtlige indlæg i denne polemik tryktes i Architekten, VI, 1903—04, jfr. p. 2697. [42] NM. 2. afd.s korrespondancearkiv. [43] I brev fra pastor F. Storck til Oldnordisk Museums direktør, C. J. Thomsen (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv), dateret 28. juli, beretter Storck bl. a. om de fremdragne malerier, som tildels fejltolkes. Han tilføjer, at et par af de hellige tre konger kom til syne for nogle år siden, da et epitafium faldt ud af rammen. Erindrer at have vist dette til Thomsen og Høyen og slutter endvidere, at malerierne indtil epitafiets opsætning har stået fremme. Poul Nørlund (Nørlund-Lind: Kalkmalerier p. 240) godtager, at korets gotiske billeder ikke overkalkedes før tidligst i 1600'rne. Herimod taler såvel den sengotiske vinduesændring som billedindholdet, der næppe kunne tolereres efter reformationen; endvidere maledes 1582 og —84 mindetavler på nord- og sydvæg (jfr. p. 2694). [44] Nørlund-Lind: Kalkmalerier p. 3f. [45] Jfr. brev (koncept) fra Worsaae til provst Holten, dat. 19. juni 1855 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv). [46] Jfr. brev fra Zeuthen til Worsaae, dat. 17. juli 1856 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv). [47] Jfr. p. 2682, note 81. Hvor tegningernes pålidelighed har kunnet kontrolleres, som på triumfvæggen over hvælvet (fig. 21), er konstateret såvel regulære fejl som tvivlsomme rekonstruktioner. Sidstnævnte gælder således den stående figur ved nordhjørnet, førstnævnte den forreste rytter, der er tegnet med hjelm, svarende til den anden. Men netop her, hvor tegningerne formentlig kun har tjent som orientering, er det næppe heller sandsynligt, at Zeuthen har lagt speciel vægt på en omhyggelig registrering. [48] Siden Poul Nørlunds værk (Nørlund-Lind: Kalkmalerier p. 70) er en beslægtet frise fremdraget på korets nordvæg i Hagested (Tuse hrd., Holbæk amt) i 1973. [49] Den tronende Kristus med jordkugle i skødet hører til de absolutte sjældenheder i romansk ikonografi, hvilket Nørlund indirekte erkender (p. 74). Bl.a. derfor er det sandsynligt, at »jordkuglen« i Skibby er Zeuthens fejlagtige fortolkning af koncentriske folder omkring maven — et velkendt træk i adskillige Majestas-fremstillinger, jfr. G. Schiller: Ikonographie der christlichen Kunst, 3, Gütersloh 1971, fig. 684, 701, 702. At kuglen har haft tydeliggørelse behov, herom vidner to Zeuthen-tegninger af apsisudmalingen (1858), hvorpå kuglen snart er tredelt som et middelalderligt rigsæble, snart delt med skrå diameter; sidstnævnte var forlæg for J. Magnus Petersens radering i ÅrbOldkHist. 1868, p. 30. [50] Den kjortelklædte figur på Zeuthens skitse er set fra siden, med blikket rettet opad mod et punkt øverst på væggen over buen. Den fremrakte, kun skitserede, nøgne underarm er antagelig Zeuthens eget supplement til denne figur, som på Storcks

tegning kun er bevaret indtil skuldrene. Figurens holdning og placeringen leder tanken mod donatorskikkelser som i Vä og Övraby i Skåne, jfr. SvK. vol. 139, p. 80, fig. 50, 78; O. Rydbeck: Medeltida Kalkmålningar i Skånes Kyrkor, Lund 1904, planche I. [51] Den båndomvundne stav er mere almindelig fra og med 1300'rnes slutning (jfr. U. Haastrup: »Ornamentik«, i KultHistLeks., XIII, 16); men dog ikke ukendt i romansk kunst, jfr. Vä (SvK., vol. 139, fig. 87). Ornamentet er på Zeuthens skitse betegnet som »malet al Fresco«, hvilket er ensbetydende med, at det forefandtes på den romanske maleripuds. [52] Zeuthens skitse har en række målangivelser, der sammenholdt med det på fig. 6 gengivne tværsnit muliggør kontrol og fastlæggelse af den øvre frises korrekte højde. Den fejlagtigt høje overvæg er af Storck korrigeret på en revideret kopi (1864) af Zeuthens skitse, som udførtes med henblik på en farvelagt, perspektivisk rekonstruktion (1865) af kirkerummets romanske tilstand, jfr. Nørlund-Lind: fig. 33. Angivelsen af fortsatte billedfriser på skibets langvægge er uden belæg i virkeligheden. [53] Mest velbevaret har været en aftrappet base og nedre del af et søjleskaft, nærmest sydvæggen. Ved søjlefoden sås endvidere en (djævle)hale, og herudover viser skitsen adskillige små hoveder, formentlig tilhørende fordømte sjæle. Hvis tolkningen er korrekt må de bølgende linjer repræsentere flammer, der muligvis omgiver en stor gryde i billedets højre halvdel. [54] Nørlund-Lind: Kalkmalerier p. 240—42. [55] Således daterede Nørlund (p. 239) Jørlundes kalkmalerier til 1175—1200, mens »Danmarks Kirker« (p. 2258) skønner, at en datering o. 1150 er sandsynligere. Jfr. i øvrigt U. Haastrup: Die romanischen Wandmalereien in Råsted, i Hafnia, 1972 (1974), p. 122, 130; L. Gotfredsen: Råsted kirke. Spil og billede, 1975, p. 56ff. [56] Nørlund (p. 241) foreslår en kalot som eventuel hovedbeklædning over krøllerne; men de detailløse hovedrundinger skal sammenlignes med figurer i Vä, hvor dele af det glatte hårs parallelle striber er bevaret, jfr. SvK., vol. 139, fig. 81. En velbevaret repræsentant for denne frisure findes bevaret i Idensen, jfr. O. Demus: Romanische Wandmalerei, München 1968, planche LXXXII. Om dateringen af Vä og Idensen, jfr. SvK., vol. 139, p. 91ff.; I. Ahlstedt Yrlid: Och i hopp om det eviga livet, Lund 1976, p. 64ff.; R. Ehmke: Der Freskenzyklus in Idensen, Bremen-Horn 1958. [57] Det fremgår umiddelbart af de skitserede motiver og deres placering på hvælvet, at der må have været tale om flere lag af udmalinger; men herudover er en række af skitserne forsynet med påskrifter som: »den første (anden eller tredie) Maling« eller »malet på den første (anden eller tredie) Kalkning«. [58] Det er i hvert fald bemærkelsesværdigt, at Zeuthen her ikke synes at have forsøgt at fremdrage de underliggende romanske billeder (jfr. apsiden, korets sydvæg), lige som det er påfaldende, at buens gotiske malerier kombineredes med den romanske indramning af buens vestside (jfr. fig. 15). [59] Såvel på Zeuthens akvareller (fig. 26a-c) af de pågældende kapper som på ældre fotografier ses ingen rosetter, der først optræder på Linds fotografier. Denne har sandsynligvis fundet spor af rosetterne og på dette grundlag malet dem op. [60] Et hjerteformet ornament med røde og grønne stængler, hvis bladværk hovedsagelig er afløst af gule, franske liljer, skal ifølge skitsen have været udført på nordkappens østre svikkel. [61] Jfr. E. Måle: L'Art religieux du XIIIe siècle en France, 9. udg., Paris 1958, p. 256ff. Kristi velsignende hånd ses ganske vist ikke, og udelukkes kan det vel ikke, at der har været tale om en regulær kroning, men i så fald er endnu større partier af skitsens Maria-fremstilling ren rekonstruktion. [62] Apsisudmalingen i Eskilstrup (DK. Maribo p. 1302f., fig. 7) fra 1200'rnes slutning viser en himmelkroning, indrammet af evangelistsymboler. [63] Man bemærker, at bogstaverne var konturerede og forskellige fra figurudsmykningens øvrige indskrifter. Den fragmentariske indskrift over frisens nordre del ses på fig. 25a.

Ved søndre hjørne, hvor indskriftbåndet som en gravstens randskrift afgrænsede den sydligste apostelniche, læstes: ». IE? C.T? TE SV N..«. [64] Oksen har dog ikke været tilstrækkelig velbevaret til at enkeltheder kunne rekonstrueres; den er ikke gengivet på Zeuthens akvarel (fig. 26a), men står nu svagt antydet. [65] Korset, der står på en Golgathahøj, forkortedes en anelse forneden ved Rondahls restaurering efter arbejderne på

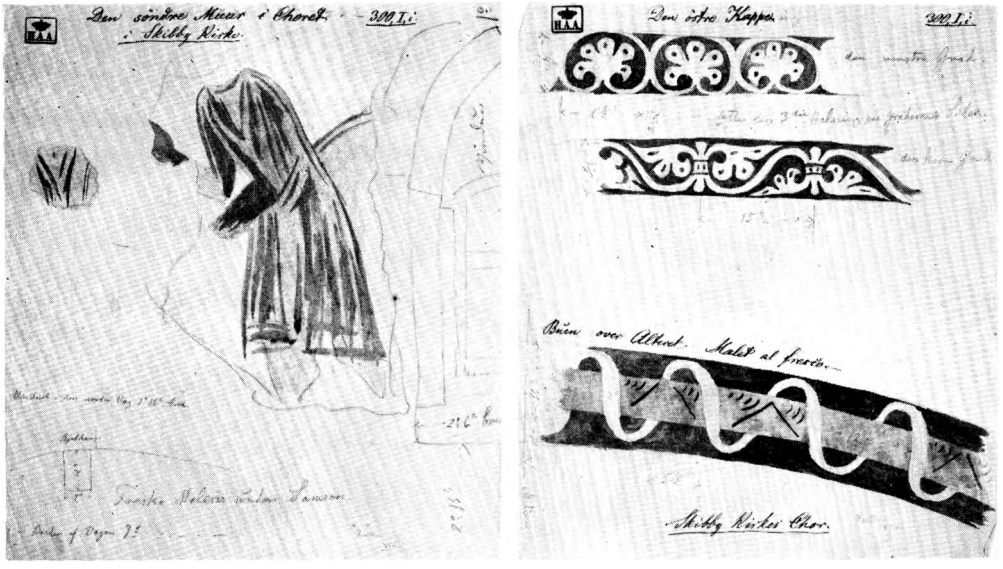

Fig. 42 a—b. Skibby. Farvelagte skitser fra kalkmaleriafdækningen i koret, signeret »Zeuthen 1856«. a. Figurfragment af den romanske udmaling på korets sydvæg, umiddelbart øst for sengotisk vindue, jfr. fig. 28 (p. 2664). b. Øverst gotisk ribbeornamentik, betegnet »3. maling på gradernes sider« (p. 2674), nederst ornament fra den romanske udsmykning, på apsisbuen (p. 2664).

apsisbuen 1889. [66] Sædvanligvis er disse indskrifter citater fra Matt. 25, 34 og 41 (jfr. f. eks. Dråby p. 2536), hvor henholdsvis »venite« (»kom hid«) og »ite« (»gå bort«) går forud for objektet. Muligheden af en fejlrekonstruktion antydes i Zeuthens brev til Worsaae, dat. 26. aug. 1855 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv). Ganske vist meddeles det heri, at skriften da stod tydeligt, og at der foran »benedicti« og »maledicti« var tre bogstaver, der syntes ens foran begge ord. Disse måtte enten læses som »i, e, e« eller,»i, 1, e«. Særlig sikre syntes »i« og »e«, hvilket unægtelig antyder muligheden af et »ite« samt sidste del af »venite«. Jfr. endvidere Kirkerup (DK. Kbh. Amt p. 756), hvor den samtidige og beslægtede udsmykning har fuldstændige indskrifter i forbindelse med dommedag. [67] Andre eksempler på dette forkrænkelighedsmotiv findes i to kirker i Holbæk amt: Tuse (Tuse hrd.) og Bregninge (Skippinge hrd.) samt kombineret med lykkehjulet i Birkerød (p. 929, fig. 11). Jfr. endvidere W. F. Storck: Die Legende von den drei Lebenden und von den drei Toten (Diss.), Tübingen 1910, p. 51 (nr. 130); O. Odenius: »De tre levande och de tre döda«, i KultHistLeks., III, sp. 48—50; W. Rotzler: Die Begegnung der drei Lebenden und der drei Toten (Diss.), Winterthur 1961, p. 199. [68] Indskriften voldte Zeuthen store vanskeligheder, jfr. brev til Worsaae, dateret 16. sept. 1855 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv). Begyndelsesordene i skriftbåndet over dødningene: »Qvod svmvs . . . « tyder på, at dette har rummet en version af dødningenes velkendte formaning: »Qvod sumus eris. Fuimus aliqvando qvod estis« (»Som vi er, skal I blive. Vi har engang været, hvad I er«), jfr. Tuse (note 67); endvidere J. Kornerup, i ÅrbOldkHist., 1868, p. 36f. [69] Kalkerne af nordvæggens udmaling viser, at denne kun har været ganske partielt bevaret. Zeuthens skitser af den ældre hvælvudsmykning godtgør endvidere, at han på disse buer fremdrog den oprindelige bort af krabbeblade. [70] Når udelukkende trappefrisen rekonstrueredes her, kan det skyldes æstetiske overvejelser i forbindelse med altrets daværende opstilling foran sakristiets lukkemur (jfr. fig. 15). Ydermere kan det have spillet en rolle, at dragefrisen synes at have været særdeles fragmentarisk, ligesom situationen kompliceredes gennem afdækningen af en hest (fig. 33a) på væggens nordre del, hvis sammenhæng med dragefrisen er uvis. Hesten er yngre end hvælvslag-

ningen og respekterer de samme rammelinjer som dragefrisen. [71] I en besigtigelsesrapport, dateret 25. juli 1890 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv) fremhæver Henry Petersen på mindesmærkedirektionens vegne, det ønskelige i, at de nye ribber (p. 2656) dekoreredes efter de spor, som oprindelig fandtes. [72] Fremstillingens placering i forhold til sydvæggens store billede af lasterne (jfr. fig. 28) synes at udelukke sameksistens, og Zeuthens skitse er da også påtegnet »malet under lidenskaberne«. På den anden side er både figurstilen og optrinnets karakter absolut i pagt med billedet af lasterne, jfr. note 75. [73] Zeuthen har på kalken rekonstrueret de manglende dele af bagkroppen, som var borttaget af det sengotiske vindue. [74] Kan der være tale om en fri rekonstruktion af Zeuthen? Sædvanligvis har den faldne netop mistet kronen, jfr. f.eks. Birkerød (p. 931, fig. 11). [75] Middelalderen benyttede ofte træet med dets grene og rødder til at illustrere de forskellige lasters organiske sammenhæng og afhængigheden af én bestemt hovedsynd. En fremstilling af lastens træ, hvor drager, ledsaget af de personificerede dødssynder, suger næring af træets rodnet, kendes f. eks. fra en nordfransk håndskriftillustration o. 1290 (jfr. E. Kosmer: The »noyous humoure of lecherie«, i The Art Bulletin, LVII, 1975, p. 3, fig. 8). Et maleri i Maria- og Bartholomæus-kirken i Cranborne (jfr. An Inventory of Historical Monuments in the County of Dorset. 5: East Dorset, London 1975, p. 7) viser superbia eller luxuria, tronende i toppen af et træ, på hvis grene seks nøgne personer illustrerer de øvrige dødssynder. Begge disse eksempler er venligst meddelt af Oloph Odenius, Stockholm. De er ydermere interessante derved, at den kronende hovedfigur opvartes af spillende personer og djævle. Et beslægtet skandinavisk eksempel er fremdraget i Ängsjö (Västmanland), jfr. O. Odenius: Der Mann im Brunnen und der Mann im Baum, i Festschrift für Bobert Wildhaber, Basel 1973, p. 484 ff. Henvisningen skyldes Torkel Eriksson, Lund. — Jfr. i øvrigt E. Mâle (note 61) p. 109. [76] Dødssynderne (og deres rækkefølge) er behandlet bl. a. af M. Gothein: Die Todsünden, i Archiv für Beligionswissenschaft, X, 1907, p. 416—84; M. W. Bloomfield: The seven deadly Sins, Michigan 1952. Hvis Skibby-billedet rekonstrueres efter det såkaldte gregorianske skema (1. superbia. 2. invidia. 3. ira. 4. acedia. 5. avaritia. 6. gula og 7. luxuria) opnås en fordeling, ifølge hvilken rodnettets to nedre par repræsenterer de åndelige laster (»vitia spiritualia«) det øvre par, luxuria og gula, de kødelige (»vitia carnalia«). [77] Beslægtet med Skibby-billedet er en allegorisk figur, forestillende »Verden« som indbegrebet af de syv dødssynder, jfr. F. Saxl: A spiritual Encyclopaedia of the later middle Ages, i Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, V, 1942, p. 126ff., planche 31a-d. Skibby-billedet har den farlige dobbelthed, der netop kendetegner »Frau Welt«, jfr. W. Stammler: Frau Welt, Freiburg, 1959. Den synes at repræsentere et ældre stadie af den ovennævnte figur, som er en kombination af »Verden« med de syv dødssynder. [78] På en håndskriftillustration flankeres »Verden« (jfr. foregående note) af en velklædt mand, der med ét fugleben balancerer på en globus, som af døden rulles mod et helvedesgab, jfr. F. Saxl (note 77) og ibid.: »Aller Tugenden und Laster Abbildung«, i Festschrift für Julius Schlosser, Wien 1927, p. 104ff., fig. 45. I et af de nævnte træsnit står »Verden« usikkert på en globus, mens en dødning er i færd med at bide fuglebenet over. [79] Jfr. f.eks. G. Schiller: Ikonographie der christlichen Kunst, I, Gütersloh 1966, fig. 279; kalkmaleri i Højby (Ods hrd., Holbæk amt). [80] Jfr. billedet af døden i Bregninge, gengivet hos Fr. Beckett: Danmarks Kunst, II, 1926, fig. 392. [81] Påskriften lyder her: »På skibets østre væg, over (!) hvælvingen. [82] Jfr. f.eks. E. Mâle (note 61) p. 142ff. [83] Jfr. f.eks. Kirkerup (DK. Kbh. Amt p. 753, fig. 10). [84] Jfr. K.-A. Wirth: »Durchzug durch das Bote Meer«, i Beallexikon zur deutschen Kunstgeschichte, IV, 612ff. [85] Det er bemærkelsesværdigt, at Zeuthen også har udført kalker af øst- og nordkappens billeder, der jo bevaredes i modsætning til sidevæggenes (jfr. p. 2658). Det er sandsynligt, at Zeuthen — tilskyndet af Høyen — har haft en publikation for øje, jfr. Høyens bemærkninger i Dansk Maanedsskrift 1856: »... disse raa, men fra Indholdets Side højst mærkelige Malerier, er med exemplarisk Omhu bleven

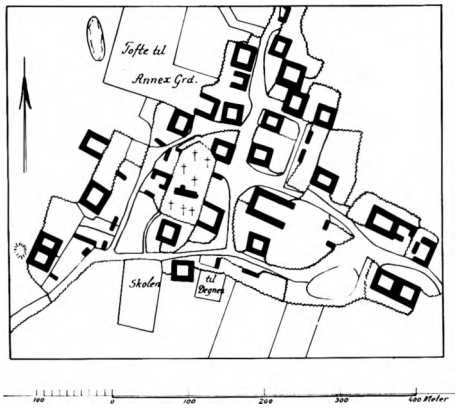

Fig. 43. Skibby. Landsbyplan 1781.

aftaget af Maler Zeuthen, der tillige har sørget for at bevare disse Malerier i tegninger, der ere udførte med samvittighedsfuld Nøjagtighed. Det ville være højst ønskeligt, om disse Tegninger snart kunde blive udgivne« (J. L. Ussing, ed.: Høyens Skrifter, II, 1874, p. 175). I brev til Worsaae, dateret 26. aug. 1855 (NM. 2. afd.s korrespondancearkiv) omtaler Zeuthen Høyens besøg i kirken. [86] DK. Sorø p. 138, fig. 25. [87] DK. Kbh. Amt p. 1576, fig. 232, —34. Jfr. i øvrigt den skånske Snårestadgruppe (M. Rydbeck: Valvslagning och kalkmålningar i skånska kyrkor, Lund 1943, p. 189ff.). [88] Som stilistiske paralleller kan nævnes højaltret i Cismar i Holsten (o. 1310), jfr. H. Wentzel: Der Cismarer Altar, Hamburg 1941. — Alterbordsforsiden fra Løgum klosterkirke (o. 1325), jfr. DK. SJyll. p. 1096ff. [89] Både Næstved og Tyvelse (DK. Præstø p. 139f., fig. 9; 689ff.) dateres til o. 1350. I Tyvelse ses en opstandelse, hvor bl. a. en af soldaterne har samme hjortegevir som skjoldmærke; her genfindes endvidere den karakteristiske dragefrise, som også kendes fra en række skånske udmalinger, jfr. M. Rydbeck (note 87) p. 125, fig. 79b. — Kirkerup (DK. Kbh. Amt p. 750ff.). [90] Ifølge Rotzler (note 67), p. 168ff. er et tidligt eksempel på fremstilling af de tre levende som ryttere gengivet i et Jean Pucelle tilskrevet håndskrift fra tiden mellem 1332 og —49. I forbindelse med ikonografien som dateringsmiddel bemærkes, at Beckett (note 80), p. 316 afviser en datering af Skibby-malerierne til før o. 1400 på grund af fødselsscenens udformning. At Maria ammer Jesusbarnet kendes dog i langt ældre fremstillinger, jfr. Schiller (note 79), fig. 179. [91] På skibets nordre mur skal Manderup-våbenet være set, jfr. Worsaaes påtegning af pastor Storcks brev (note 43). [92] Jfr. f. eks. Birkerød p. 928ff. [93] Jfr. E. Guldan: Eva und Maria. Eine Antithese als Bildmotiv, Graz-Köln 1966. [94] Hoffm-Fund. VII, 479. [95] RA. Kultusministeriets 1. dep. Journalsager 184 8—19 1 6. [96] Denne staffering må stamme fra o. 1870. [97] Sml. Dråby oblatæske p. 2560. [98] 1866 lå karret i præstegården. LA. Sjællands bispearkiv. Kirkesyn 1862—79. [99] LA. Sjælland. Egholm gods. Korrespondance etc. 1803—06. [100] Architekten, VI, 1903—04, p. 389. [101] Jfr. Prøvelse af en nys fremkommen Oplysning om Skibbykrønikens Forfatter, i Holger Rørdam: Historiske Samlinger og Studier, 1891, p. 320f. [102] RA. Fortegnelse over indkrævede klokker 1528—29. [103] DaSaml. I, 100. [104] Jfr. indb. 1873—74 og C. Nyrop: Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere, 1882, p. 293. Jfr. i øvrigt note 14. [105] Ifølge pastor Storcks brev af 28. juli 1854 læstes da kun de to sidste cifre i årstallet. [06] Jfr. ældre notat i NM. 2. afd. [107] Jfr. A. Thiset: Stamtavler over Danske Adelsslægter VI, 1905, p. 124. [108] Løffler: Gravsten p. 21 og 25, gengivet på tavle XVIII, 91. [109] Præsten døde o. 1682 (jfr. Wibergs præstehistorie og epitafium nr. 1). Stenen må derfor skønnes henlagt ved et barns død.